

Tefsir Araştırmaları Dergisi

The Journal of Tafsir Studies

مجلة الدراسات التفسيرية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tader>

E-ISSN: 2587-0882

Cilt/Volume: 8, Sayı/Issue: 2, Yıl/Year: 2024 (Ekim/October)

Evrım Düşüncesinin Türkçe Kur'an Meâline Yansıması

“Kur'an'ı Hakim Meâli” Özelinde Bir İnceleme

Reflection of the Thought of Evolution in the Turkish Translation of the Qur'ân:

"Kur'an'ı Hakim Meâli" as a Case Study

انعكاس فكر التطور في الترجمة التركيبية لمعاني القرآن: "القرآن الحكيم" كدراسة حالة

İdris Sami SÜMER

Dr. Öğr. Üyesi. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri,

Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kırâat İlmi Ana Bilim Dalı

Assist. Professor, Kırşehir Ahi Evran University, Faculty of Theology, Department

Basic Islamic Sciences, Qur'an Reading and Recitation Science

Kırşehir, TÜRKİYE

sami.sumer@ahievran.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-9409-564X>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 24/06/2024

Kabul Tarihi/Date Accepted: 24/10/2024

Yayın Tarihi/Date Published: 30/10/2024

Atıf / Citation: Sümer, İdris Sami. “Evrım Düşüncesinin Türkçe Kur'an Meâline Yansıması “Kur'an'ı Hakim Meâli” Özelinde Bir İnceleme”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 8/2 (Ekim/October, 2024), 513-538.

<https://doi.org/10.31121/tader.1489383>

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC)

ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-

NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Yayıncı / Published by: Ali KARATAŞ / TÜRKİYE

Öz

Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe meâllerinde eleştiri konusu yapılan sorunlardan birisi de mütercimlerin indi düşüncelerini yorum ekseninde âyet meâllerine yansıtılmalarıdır. Bu probleme en ilginç örneklerden birisi de henüz bilimsel bir teori olmaktan öte bir değeri olmayan evrim görüşünün, kesin bir olguy-muş gibi Kur'an meâlne yansıtılması ve bazı âyetlerin bu çerçevede çevrilip yorumlanmasıdır. İsmail Yakıt tarafından ortaya konulan *Kur'ân'ı Hakim Meâli* isimli meâlde de bazı âyetler evrim teorisine delil mahiyetinde çevrilmiş ve ilgili âyet meâllerine düşülen dipnotlarda evrimin inkâr edilemez bir gerçeklik olduğu ileri sürülmüştür. Evrim teorisi üzerine doktora yapan İsmail Yakıt, birçok akademik çalışmada da evrimi gündeme getirmiş ve evrimin gerçekliğinin kesin olduğunu ileri sürmüştür. Elbette bir ilim adamının evrimle ilgili olumlu düşünmesi kendi tercihidir. Bu çalışmanın amacı da evrim düşüncesinin hakikatini tartışmak değildir. Sorun, evrim teorisinin kesinliği kanıtlanmış bir hakikatmiş gibi bazı âyet meâllerine yansıtılması ve ilgili âyet meâllerine düşülen dipnotlarda kati bir dille savunulmasıdır. Bu durum eleştiriye ihtiyaç duyan bir husustur. Çalışmada, mezkûr meâl sadece bu yönüyle inceleme konusu yapılmıştır. Bu kapsamda, müellifin evrimle ilişkilendirdiği âyetler tespit edilmeye çalışılmış ve ilgili âyetlere verdiği meâl ve açıklamalar değerlendirme konusu yapılmıştır. Çalışma sonunda tespit edilebildiği kadarıyla, ilgili meâlde evrimle ilişkili yorumlanan âyetlerin; bağ-lamından koparılıp koparılmadığı, Arap dili alimlerinin ve müfessirlerin bakış açısıyla uyuşup uyuş-madığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Meâl, Yarattılış, Evrim.

Abstract

One of the problems criticized in the Turkish translation of the Qur'ân is that some translators present their thoughts as the translation of the Qur'ân. One of the most interesting examples of this problem is that the theory of evolution, which has no value other than as a scientific theory, is mirrored in the meaning of the Qur'ân as if it were a truth. Some verses are translated and interpreted within this framework. In the translation "Kur'ân'ı Hakim Meâli" written by İsmail Yakıt, some verses were translated as evidence for the theory of evolution. In the footnotes of the relevant verses interpretations, it was claimed that evolution is an undeniable reality. İsmail Yakıt, who has a doctorate in the theory of evolution, has brought evolution to the agenda in many of his academic studies and claimed that the reality of evolution is certain. Of course, it is a scientist's own choice to think positively about evolution. The purpose of this study is not to discuss whether the evolution theory is false or true. The problem is that the theory of evolution is reflected in some verses' interpretations as if it were a proven truth and is defended in a definitive manner in the footnotes to the relevant verses' interpretations. This situation needs to take some criticism from certain aspects. In this study, the mentioned translation was examined from this point. In this context, the verses that the author associates with evolution were tried to be identified, and the meanings and explanations he gave to the relevant verses were evaluated. At the end of the study, as far as could be determined, an effort was made to reveal whether the verses interpreted in relation to evolution in the relevant meaning were taken out of context and whether they align with the perspectives of scholars of the Arabic language and classical commentators.

Keywords: Tafsir, Qur'ân, Translation, Creation, Evolution.

الخلاصة

من المشكلات التي تكون موضعاً للنقد في تأويلات القرآن الكريم وتفسيره باللغة التركية هي أن يعكس المترجمون آراءهم الشخصية على تفسير تعبيرات آيات القرآن الكريم. ومن الأمثلة المثيرة لهذا الواقع نظرية التطور، التي لا قيمة لها سوى كونها نظرية علمية، وتأثيرها القاطع على ترجمة القرآن الكريم، وقد ترجمت بعض الآيات كدليل وحجة على صحة نظرية التطور في الترجمة المسماة باسم "ترجمة القرآن الحكيم" التي ألفها إسماعيل ياقوت، الذي ادعى أن لنظرية التطور حقيقة دامغة، وترجم بعض الآيات وفقاً لهذه النظرية في الهوامش التي تتعلق بالآيات المعنية في كتابه "ترجمة القرآن الحكيم." وقد ينظر باحث إلى نظرية التطور إيجابياً، ولا تهدف هذه الدراسة إلى مناقشة حقيقة هذه النظرية، بل تهدف إلى أن مناقشة انعكاس نظرية التطور على ترجمة بعض الآيات القرآنية وعرض النظرية كحقيقة مثبتة والدفاع عنها بأسلوب جازم في الهوامش التي تتعلق بالآيات المعنية. وفي هذا الموضوع نحتاج إلى النقد العلمي الذي سيبحث في هذه الترجمة المذكورة من هذه الوجهة فقط. وعلى غرار ذلك، درست الآيات التي يربطها المؤلف بنظرية التطور، وقد دقت ترجمة وتفسير الآيات المعنية التي كتبها المؤلف. حاول الباحث توضيح ما إذا كانت الآيات التي تم تفسيرها في الترجمة المعنية والمتعلقة بالتطور قد أخرجت من سياقها اللغوي والموضوعي أم لا، وما إذا كانت تتوافق مع وجهات نظر علماء اللغة العربية والمفسرين أم لا.

كلمات مفتاحية: التفسير، القرآن الكريم، ترجمة، خلق، التطور

Giriş

Kur'an-ı Kerim'de insanın yaratılışı ile ilgili birçok âyet vardır. Bu âyetlerin bir kısmı genel olarak insanın üremesini/yaratılışını gündeme getirirken bir kısmı da ilk insanın yaratılışı hakkında bilgiler vermektedir. Fakat bu bilgilerin sınırlı olması ilk yaratılışla ilgili birçok yorumun üretilmesine neden olmuştur.

Yaratılış konusu daima insanın ilgisini çeken bir mesele olmuştur. Düşünen, merak eden ve soru soran bir varlık olan insan, varlık âlemine adım attığından beri kim olduğunu, nereden geldiğini ve akıbetinin ne olacağını sürekli tefekkür konusu yapmıştır.

Elimizdeki mevcut semavî kitapların en eskisi olan Tevrat, ilk insanın (Hz. Âdem) ve eşinin yaratılışı ile ilgili birtakım bilgiler vermektedir. Fakat Tevrat'taki tahrifatın boyutlarını tam olarak bilmek mümkün olmadığı için onun yaratılış ile ilgili vermiş olduğu bilgilere temkinli yaklaşmak esastır. İncil, Tevrat kadar konuyu detaylandırmasa da "Rab Tanrı Adem'i topraktan yarattı ve burnuna yaşam soluğu üfledi. Böylece Âdem yaşayan varlık oldu."¹ şeklinde geçen ifade, insanın yaratılışı konusunda İncilin, Tevrat ile birebir örtüştüğünü gösterir. Çünkü aynı ifade Tevrat'ta da geçmektedir.²

Tarih boyunca birçok düşünür, canlılığın başlangıcı ve insanın yaratılışı hakkında fikir yürütmüştür. Çağımızda bu düşünürlerin en ünlülerinden biri olan 19. yüzyıl bilim adamlarından Charles Robert Darwin'in (ö. 1882), insanın meydana gelişi ile ilgili ortaya attığı evrim (türlerin dönüşümü ve seçilimi) fikri, son yüzyılda en fazla ses getiren iddialardan biri olmuştur. Öncelikle İngiltere ve Kuzey Batı ülkelerinde sonrasında ise Amerika ve diğer kıta ülkelerinde etkisini gösteren evrim düşüncesi, ulaştığı her coğrafyada hararetli tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmalar süreç içerisinde İslâm dünyasına da sıçramış ve müslüman araştırmacılar evrimin mahiyeti ve İslâmî bakış açısına göre konumu hakkında bazı çalışmalar yapmışlardır.³ Bu çalışmalar kapsamında İslâmî bilginin ilk kaynağı Kur'an-ı Kerim'in, konuyla ilgili lehte veya aleyhte bir delili ihtiva edip etmediği üzerinde de durulmuştur.⁴ Ay-

¹ *The Holy Bible*, (Erişim 09 Mart 2024), Yar. 2:7.

² *Kitab-ı Mukaddes*, (Erişim 09 Mart 2024), Yar. 2:7.

³ Bu tartışmalar için bk. Remzi Demir - Bilal Yurtoğlu, "Unutulmuş Bir Osmanlı Düşünürü Hoca Tahsin Efendi'nin Târîh-i Tekvîn Yâhûd Hilkat Adlı Eseri ve Haeckelci Evrimciliğin Türkiye'ye Girişi", *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* I/2 (2001), 166-196; Ülker Öktem, "Darwin'in Evrim Kuramı'nın Tanzimat'taki Etkileri", *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 11 (2011), 1-24; Mehmet Bayrakdar - Mehmet Vural, "Cahız ve Biyolojik Evrimciliğin Doğuşu", *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, X/1 (2012), 117-126; Fulya İbanoğlu, "Akseki'nin Biyolojik ve Sosyal Evrim Yaklaşımı: 'Beşeriyetin Kaynağı Hz. Âdem ise Kemâl-i Medeniyet Niçin Muhal Olsun?'" , *Ahmet Hamdi Akseki Sempozyumu*, (Antalya, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 463-468; Murat Erten, "İbn Haldûn'da Varlık ve İnsanın Evrimi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* XXI (2019), 59-79; Osman Demirci, "Modern Evrim Teorisinin Muhammed İkbâl'in Düşüncelerindeki Rolü Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım", *Kelâm Araştırmaları Dergisi Kader* XIX/2 (2021), 727-756; Ramazan Akgül, *Yeni İlm-i Kelâm Bağlamında Darwinizm'e Yazılan Reddiyeler* (İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2023); Ahmet Teil al Bayati, "Mevkifu Mustafa Sabri min Nazariyyeti Darwin = Mustafa Sabri ve Darwin'in Evrim Kuramı", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* IX/1 (2023), 15-30.

⁴ Süleyman Ateş, "Kur'an-ı Kerim'e Göre Evrim Teorisi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XX (1975), 127-146.

rıca bu araştırmalar, İslâm kültür ve bilim tarihindeki literatüre kadar uzamış ve müslüman bilginlerin evrim ve tekâmül konusunda modern dönem öncesi bir şey söyleyip söylemedikleri inceleme konusu yapılmıştır.⁵

Bazı araştırmacılara göre⁶ kökeni Sokrat öncesi Yunan düşünürler; Anaksimandros, Empedokles, Tales ve Aristo gibi filozoflara kadar giden evrim düşüncesi, “mevcut türlerin bugün var oldukları biçim ve özellikleriyle yaratılmadıklarını, bunun aksine, ilk günden bu yana canlıların belirli ilkeler ve sürekli değişen çevresel koşulların etkisinde evrimleştiklerini öne süren”⁷ bir iddiadır. Bu iddiaya göre sürekli değişen (gayr-i sâbit) evrende/dünyada, yeni türler bir anda ortaya çıkan canlılar olmayıp, ortak atalardan evrim yoluyla meydana gelen ve çevresel şartlara adaptasyon yoluyla varlığını koruyan canlılardan oluşmaktadır.⁸

Büyük tartışmalara neden olan evrim teorisi, aynı zamanda canlılığın başlangıcının keyfiyeti hususundaki tartışmaları da tetiklemiş⁹ fakat ilk canlılığın nasıl başladığı ve “yaşamın tanımı üzerine bir uzlaşma sağlanamamıştır”.¹⁰ Bununla birlikte canlılığın başlangıcı hususunda; evrim (tesadüfi oluşum), abiyogenez (kendiliğinden oluşum), ototrof (kendi besinini üreterek canlanma), akıllı tasarım ve yaratılışçı görüşler ileri sürülmüş¹¹ ve canlılığın başlangıcı açıklanmaya çalışılmıştır.

Son ilâhi vahiy Kur’ân-ı Kerîm’de, bitkilere, hayvanlara ve insanlara canlılık verildiği çeşitli konu bağlamlarında birçok kez zikredilse de¹² canlılığın başlangıcının nasıl olduğuna dair açık bir bilgi verilmemiştir.¹³ Fakat insan, hayvan¹⁴ ve nebatata¹⁵ canlılık özelliğini veren ve hayatın kaynağının Allah olduğu sık sık hatırlatılmıştır. Mesela insanın varlık dünyasına gelmeden önce ölü (cansız) olduğu fakat Allah’ın dilemesi ile hayat bulduğu şöyle haber verilmiştir. *كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ. ‘Nasıl oluyor da Allah’ı inkâr ediyorsunuz? Oysa ölü iken sizi O diriltti; sonra sizi yine öldürecek, yine diriltecektir*

⁵ İsmail Yakıt, “Darwin’den Önce İslam Düşünürlerinde Evrimle İlgili Fikirler”, *Felsefe Arkivi (Dergi)* 24 (1984), 101-122; İsmail Yakıt, “Mevlâna’ya Göre Hayatın Evrimi”, 2. *Millî Mevlânâ Kongresi*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, 1987), 41-56; Mehmet Bayraktar-Mehmet Vural, “Câhız ve Biyolojik Evrimciliğin Doğuşu”, *Kelâm Araştırmaları Dergisi Kader* X/1 (2012), 117-126.

⁶ Mehmet Bayraktar, “Kınalızâde Ali Efendi ve Evrim Fikri”, *Uluslararası Kınalızâde Ailesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2012), 31-37.

⁷ Önder Tilci, *Charles Darwin ve Herbert Spencer’da Evrim, Ahlak ve Toplum Düşüncesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 28.

⁸ Tilci, *Evrime, Ahlak ve Toplum Düşüncesi*, 8.

⁹ Abdulmecit Okcu, “Kur’ân ve Evrim Açısından Canlıların Oluşumu”, *EKEV Akademi Dergisi* XVII/56 (2013), 151-177; Veysel Güllüce, “Canlıları Evrimci Bakış Açısıyla Okumanın Kur’ân Işığında Değerlendirilmesi” III. *Uluslararası Bilimler Işığında Yaratılış Kongresi Bildiriler Kitabı* II, ed. Mehmet Hakkı Alma, (İğdır, İğdır Üniversitesi, 2019), 2/1039-1045.

¹⁰ Fatih Özgökman, “Yaşamın Kökeni, Evrim ve Tanrı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* LIV/2 (2013), 49-76.

¹¹ Okcu, “Kur’ân ve Evrim Açısından Canlıların Oluşumu”, 151-177.

¹² el-Bakara 2/258, 259; Âl-i İmrân 3/156; el-A’râf 7/158; et-Tevbe 9/116; Yûnus 10/56; el-Hac 22/66; el-Mü’minûn 23/80; Yâsîn 36/79.

¹³ Ahmet Özdemir, “Kur’ân ve Bazı Âlimleri Açısından Yaratılış ve Evrimci Görüş”, *BİDER: Bitlis İslamiyat Dergisi*, II/1 (2020), 62.

¹⁴ en-Nahl 16/5-6; en-Nûr 24/45.

¹⁵ Yûnus 10/24; Yâsîn 36/33.

ve sonra O'na döndürüleceksiniz.''¹⁶ Yüce Allah'ın "Esmâ-i Hüsnâ'sından" olan "el-Muhyî" ism-i celilinin de türediği ي-ي-ح "h-y-y" kökünden 69 kelime, isim¹⁷ ve fiil kalıplarında¹⁸ hayat veren anlamında Kur'an-ı Kerîm'de kullanılmıştır.¹⁹ El-Muhyî ismi de "varlığa hayat veren" manasına gelmektedir.²⁰ Canlanma/canlandırma olgusu, taşımış olduğu gizem sebebiyle peygamberler tarafından da merak edilmiş ve Hz. İbrâhim'in ölümlerini diriltmesi/canlandırılması hakikatini müşahede etme talebi, Kur'an-ı Kerîm'de aktarılmıştır.²¹ Yine viran olmuş bir yerleşim yerine uğrayan şahsın, ölümlerini diriltiğini (hayat verilmesini) merak etmesi ve ona bunun gösterilmesi Kur'an-ı Kerîm'de zikredilmiş²² fakat canlandırmanın mahiyeti hakkında açık bir bilgi verilmemiştir.

Kur'an'da, insanlığın ilk atası Hz. Âdem'in topraktan yaratıldığı eşinin de aynı özden halk edildiği açık şekilde bildirilmiştir.²³ Topraktan şekillenme sonrası ise ruh (canlılık) verildiği ifade edilmiştir. Kur'an-ı Kerîm'de iki âyette zikredilen "ruh verme" hadisesi,²⁴ yukarıda aktarıldığı gibi Tevrat ve İncil'de de geçmekte olup mahiyeti hakkında çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Birçok müslüman düşünür nazarında ise "ruf üfleme" hadisesi, "canlılık verme" olarak açıklanmıştır. Mesela Fahreddîn Râzî (ö. 606/1210), ruhun Allah'ın yarattığı bir cevher olduğunu söyleyerek "ilâhî ruhun" üflenmesini "can verme" olarak açıklar.²⁵ Râzî'ye göre ruhun ilgili âyetlerde Allah'a izafe edilmesi sadece "Hz. Âdem'i tekrîm için olup"²⁶ insana ulûhiyyetten bir cüz verildiği anlamına gelmez. Buna göre her iki âyette ifade edilen "ruhumdan üfledim" ifadesi, bilinen canlılık verme yani biyolojik canlandırma olayıdır.²⁷

Evrım teorisi bir yönüyle canlılığın nasıl oluştuğunu incelese de daha çok türlerin birbirinden neşet eden canlılar olduğu üzerinde yoğunlaşmıştır. Teoriye göre bütün canlılar, bir ilk canlıdan dönüştürme meydana gelmiş ve milyonlarca yıl süren bir süreç içerisinde doğal seleksiyon (seçilim) yoluyla hayatta kalmışlardır.²⁸ Teori günümüzde savunulan çok olan bir

¹⁶ *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Meal ve Sözlük)* Çev. Ali Bulaç, (İstanbul: Bakış Yayınları, ts.). el-Bakara 2/28.

¹⁷ er-Rûm 30/50; Fussilet 41/39.

¹⁸ el-Bakara 2/258, 259; Âl'i-İmrân 3/156; el-A'râf 7/158; et-Tevbe 9/116; Yûnus 10/56; el-Hac 22/66; el-Mû'minûn 23/80; eş-Şuarâ 26/81; Yâsîn 36/79; el-Mû'min 40/68; ed-Duhân 44/8; el-Câsiye 45/26; el-Ahkâf 46/33; el-Hadîd 57/2; el-Kıyâmet 75/40.

¹⁹ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1996), 273-275.

²⁰ Ebû İshak İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl Zeccâc, *Tefsîru esmâillâhi'l-hüsnâ*, thk. Ahmed Yûsuf Dikâk (b.y.: Dâru's-Sekâfeti'l-Arabiyye, ts.), 56.

²¹ el-Bakara 2/260.

²² el-Bakara 2/259.

²³ en-Nisâ 4/1.

²⁴ el-Hicr 15/29; Sâd 37/72.

²⁵ Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1999), 21/393.

²⁶ Fahreddîn er-Râzî, *el-Mefâtih*, 19/139.

²⁷ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâik-i gavâmîdi't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnü's-Sevd, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.), 2/577; Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzil ve esrârü't-te'vil (Tefsîrü'l-Beyzâvî)*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mer'âşî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418/1997), 3/210; Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnûsiyye li'n-Neşr, 1984), 14/44.

²⁸ Fatih Özgökman, "Evrım Teorisi Tanrı İncancını Dışlar mı?", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* I/1 (Ocak 2012), 41-60.

tez gibi görünse de karşı çıkanların da mevcudiyeti az değildir. Yanı sıra her bir bilgi teorisi gibi çürütülmeye aday bir iddiadır. Nitekim bazı düşünürler nazarında Darwin'in evrim teorisi sadece bir varsayım olup bilimsellik kriterlerini bile bütünüyle ihtiva etmekten uzaktır.²⁹

Kur'ân-ı Kerîm insanın, hayvanın ve bitkilerin yaratılışından ve onlara canlılık verilmesinden bahsetmekle birlikte aralarında bir geçiş yani evrim diliyle transformasyon (türlerin dönüşümü) olduğu bilgisini vermez. Fakat insanın yaratılış süreci ile ilgili bazı âyetler, mücmel ifadeler taşıdığı için zaman zaman çeşitli saiklerle farklı şekillerde yorumlanmıştır.³⁰ Bu meyanda sayıları az da olsa bazı meâl müellifleri insanın yaratılışı ile ilgili bir kısım âyetleri evrim teorisi ile ilişkilendirmeye çalışmışlardır. İsmail Yakıt tarafından yapılan *Kur'ân'ı Hakim Meâli* isimli çeviride de bazı âyetlerin evrimi onayladığı veya ona işaret ettiği iddia edilmiş ve tespit edebildiğimiz kadarıyla ilgili âyetlerin birçoğu bağlamından kopararak evrimle ilişkilendirilmiştir. Araştırma bu yönüyle, ideolojik bakış açısının Kur'an meâline yansıtılması teşebbüsüne bir eleştiri mahiyeti taşımaktadır.

Bu çalışmada bütün yönleri ile evrim teorisi incelenmemiştir. Aynı şekilde müellifin evrim konusundaki düşüncelerine cevap vermek de amaçlanmamıştır. Çalışma, müellifin bazı âyetleri evrimle ilgili göstermesi, âyet meâllerine bunu yansıtması ve ilgili dipnotlarda öznel iddialarını Kur'ân-ı Kerîm'in kesin görüşüymüş gibi ileri sürmesinin doğru veya yanlışlığını deliller ışığında eleştirel bir bakış açısıyla kritik etmeyi hedeflemektedir. Yapılan literatür taramalarında mezkûr meâl ile ilgili herhangi bir değerlendirme çalışmasına rastlanmamıştır. Aynı şekilde Kur'an meâlleri ve evrim başlığı altında herhangi bir çalışma da tespit edilememiştir. Konuyla ilgili tespit edilebilen tek çalışma, Yunus Emre Gördük tarafından ortaya konulan, "Elmalılı Hamdi Hz. Âdem'in Evrimle Yaratıldığını mı Söylüyor? (Süleyman Ateş'in İddiası Üzerine Bir İnceleme)" isimli makaledir. Yazar makalesinde Süleyman Ateş'in tefsirinde, Elmalılı'ya nispet edilen evrim iddialarını eleştirmiş ve bu iddiaların doğruyu yansıtmadığını ifade etmiştir.³¹

1. İsmail Yakıt'ın Evrimle İlgili Çalışmaları

İsmail Yakıt hem *Kur'ân'ı Hakim Meâli* isimli çevirisinde hem de diğer birçok akademik çalışmasında evrim teorisinin doğruluğunu savunmuş ve bu yöndeki iddialarını ilgili akademik çalışmalarında dile getirmiştir. Müellif, "*Darwinizm karşısında Hıristiyanlık ve İslam'ın Tutumu (kutsal kitapların yorumları açısından)*" isimli doktora tezinde, Hristiyanlık ve İslâm'ın evrim düşüncesine bakışını karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Yazar, eserinde temel olarak evrim ile yaratılış konusunun birbirinden farklı olduğunu, Hristiyanlığın bu ikisini karıştırdığı için evrime şiddetli itirazlar yönelttiğini ama Kur'ân-ı Kerîm açısından evrim düşüncesinin yaratılış tezine aykırı bir yönü olmadığını³² ileri sürmüştür. Yakıt bir başka ça-

²⁹ Esra Kartal Soysal, "Teoman Duralı'nın Darvinci Evrim ve Darwinizm Eleştirisi", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2023), 42-61.

³⁰ Enis Doko, "İslam ve Evrim: Bir Savunma", *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, Kader XIX/3 (2021), 899-913.

³¹ Yunus Emre Gördük, "Elmalılı Hamdi Hz. Âdem'in Evrimle Yaratıldığını mı Söylüyor? (Süleyman Ateş'in İddiası Üzerine Bir İnceleme)", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42 (Ocak 2019), 27-42.

³² İsmail Yakıt, *L'attitude du christianisme et de L'İslam en face du Darwinisme (positions exegetiques/ Darwinizm karşısında Hıristiyanlık ve İslam'ın Tutumu (kutsal kitapların yorumları açısından)* (Paris: Université de Paris-Sorbonne, Doktora Tezi, 1979), 1-371.

lışmasında, "evrim düşüncesinin üzerinde tartışılmayacak kadar kesin bir olay" olduğunu da iddia etmiştir.³³

Müellif benzer düşüncelerini, doktora sonrası telif ettiği birçok makalesinde de serdetmiş ve geçmişteki bazı düşünürleri de bu noktada inceleme konusu yapmıştır. "Mevlana'ya Göre Hayatın Evrimi" isimli makalesinde Celaleddin er-Rûmî'nin (ö. 672/1274) eserlerinde geçen "devir nazariyesi" ile evrim arasındaki ilişkiyi incelemiş ve Rûmî'nin reenkarnasyondan arındırılmış evrim fikrine sahip olduğunu ifade etmiştir.³⁴ Aynı şekilde 18. yüzyıl ilim adamlarından İbrâhim Hakkı Erzûrûmî (ö. 1194/1780) hakkında da bir makale çalışması yayımlamış ve makalesinde Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın evrim düşüncesini onayladığını iddia etmiştir.³⁵ Fakat sayın Yakıt'ın İbrahim Hakkı hakkındaki bu iddiaları "ölçsüz, aşırı ve zorlama" bir yorum olarak eleştirilmiştir.³⁶

İsmail Yakıt, "Darwin'den önce İslam Düşünürlerinde Evrimle İlgili Fikirler" isimli makalesinde; el-Câhiz (ö. 255/869), Fârâbî (ö. 399/950), İbn Miskeveyh (ö. 421/1030), İbn el-Heysen (ö. 432/1049), Râgıb el-İsfahânî (ö. 502/1008), Nâsîrüddin et-Tûsî (ö. 672/1274), Celâleddin er-Rûmî (ö. 672/1274), Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvînî (ö. 682/1283), İbn Haldûn (ö. 808/1406), İbn Türke el-İsfahânî (ö. 835/1432), Kınalızâde Ali Efendi (ö. 979/1572), Abdulkâdir el-Mirza Bidel (ö. 1133/1721), Hazînî (ö. 1180/1766), Erzurumlu İbrahim Hakkı (ö. 1194/1780) ve Seyyid Emir Alî (ö. 1347/1928) gibi müslüman düşünürlerin evrimle ilgili fikirlerini incelemiş ve bu düşünürlerin ortaya koydukları delillere göre, "evrim fikrinin İslâm'a ters düşmeyeceğini rahatlıkla söyleyebiliriz," sonucuna ulaşmıştır.³⁷ Fakat bazı araştırmacılara göre evrim ve benzeri iddialar üzerine görüş belirten İslâm âlimlerinin iddialarından yola çıkılarak Kur'an'ın evrimi onayladığı yönünde bir hüküm inşa edilmesi mümkün gözükmemektedir.³⁸ Evrim teorisinin doğruluğu hakkında kesin bir kanaate sahip olan araştırmacı, bu kati kanaatini de bazı âyet meâllerine ve açıklamalarına yansıtmıştır.

2. Kur'an'ı-Hakim Meâli'nde Evrimle İlişkilendirilen Âyetler

İsmail Yakıt'a göre "Kur'an'da yaratılış ve evrim konusunda pek çok âyet vardır."³⁹ Yakıt, "evrimi ilâhi bir kanun" olarak değerlendirmiş ve Kur'an-ı Kerim'de bazı âyetlerin bu ilâhi kanundan bahsettiğini ileri sürmüştür. Ona göre; Nûh 71/14, 17; Âl-i İmrân 3/59; Hac 22/5; Fâtır 35/1, 11; İnfıtâr 82/6-8; Kehf 18/37; İnsân 76/1; Nisâ 4/1; Secde 32/7-9; Ka-

³³ İsmail Yakıt, "Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Evrimle İlgili Görüşlerinin Analizi", *Türk-İslam Düşünce Tarihi*nde Erzurum Sempozyumu II, (Erzurum, y.y. 2007), 2/179-189.

³⁴ İsmail Yakıt, "Mevlana'ya Göre Hayatın Evrimi", 41-56.

³⁵ Yakıt, "Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Evrimle İlgili Görüşlerinin Analizi", 179-189.

³⁶ Veysel Güllüce, "Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretlerine İsnat Edilen Evrim Görüşlerinin Değerlendirilmesi", *Bütün Yönleriyle Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri Sempozyumu*, ed. Cengiz Gündoğdu, (Erzurum, y.y. 2012), 219-227.

³⁷ Yakıt, "Darwin'den Önce İslam Düşünürlerinde Evrimle İlgili Fikirler", 101-122.

³⁸ Geniş bilgi için bk. Özdemir, "Kur'an ve Bazı Âlimleri Açısından Yaratılış ve Evrimci Görüş", 61-76.

³⁹ İsmail Yakıt, "Yaratılış ve Evrim Konusunda Türkçe Kur'an Meâllerindeki Tercüme Hataları", *Kur'an Meâlleri Sempozyumu II*, ed. Ömer Dumlu, (İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 229-236.

sas 28/68; Yâsîn 36/36 âyetleri evrim veya evrimin unsurlarından bahsetmektedir.⁴⁰ Tespit edebildiğimiz kadarı ile müellif evrimle ilgili gördüğü âyetleri çevirirken bazen evrim düşüncesini âyetin meâline yansıtmış bazen de lafzî (harfi) meâli tercih etmiş ve kendince evrimle ilişkili olduğunu düşündüğü âyetlere dipnotlar vererek düşüncesini izhar etmiştir. Bu çalışma bir makale çalışması olduğu için müellifin evrimle ilgili gördüğü tüm âyetleri ve açıklamalarını değerlendirmek mümkün olmamıştır. Ayrıca ilgili âyetlerin dipnotlarında verilen açıklamalar çoğu zaman birbirine benzer olduğu için gerekli de görülmemiştir. Bu sebeple konu açısından üzerinde en çok durduğu ve fikirlerini beyan ettiği âyet meâlleri ve dipnotlarını değerlendirmek örnek kabilinden yeterli görülmüştür.

2.1. Nûh Sûresi 71/17. Âyet

Müellif İsmail Yakıt, insanın topraktan bir bitki gibi bitirildiğini haber veren وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا âyetini, “Allah sizi yerden bir bitki olarak bitirmiştir.” şeklinde çevirmiş⁴¹ ve âyet meâline şu dipnotu düşmüştür.

“İnsanın yerden bir bitki olarak çıktığını ifade eden bu âyet, tarih öncesi belki de milyonlarca yıl önce-insanın, insan olmadan çok önce nebâtî bir hayata sahip olduğunu ve bitkiler âlemiyle bir akrabalığının söz konusu olabileceğini düşünebiliriz. Unutmayalım ki insanın başlangıcı, yeryüzünde hayatın başlangıcı kadar eskidir. Hayat, ilkel organizmalardan başlayarak bitkiler ve hayvanları oluşturma oluşturma insanı ortaya çıkarmıştır. Allah’ın yaratması hep evrim süreciyle olmuştur. Darwin’den asırlarca önce İslam düşünürleri evrim konusunu incelemişlerdir. Hatta cansız varlıkların evrimini bile söz konusu etmişlerdir.”⁴²

Yazar, “Yaratılış ve Evrim Konusunda Türkçe Kur’ân Meâllerindeki Tercüme Hataları” isimli makalesinde de bu âyeti inceleme konusu yapmış ve orada da âyeti evrime delil olarak göstermiştir. Ona göre bu âyetin anlamı oldukça sade ve basit olup, âyeti “*bitki bitirir (gibi) bitirdi*” formatında çeviren meâl müellifleri⁴³ âyetin anlamını saptırmaktadır.⁴⁴ Kendisinin çevirisine denk düşen Süleyman Ateş ve Yaşar Nuri Öztürk ise ona göre doğru bir çeviri yapmışlardır.⁴⁵ Müellifin bu tavrı ilmî üsluptan uzaktır. Zira bir âyetin çevirisi tartışma konusu yapıldığı zaman alanda uzman olan belli başlı isimlerin görüşleri de belirtilmelidir. Mesela tefsir ilminde önemli bir otorite olan ve hazırlamış olduğu meâl ilim çevrelerince ziyadesiyle kabul gören Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942) âyeti, “*Ve Allah yetiştirdi sizi Arzdan nebat tarzıyla*” (sad. Allah sizi topraktan bir bitki bitirir gibi bitirdi) şeklinde çevirmiştir.⁴⁶ Elmalılı’nın da dahil olduğu birçok meâl müellifinin tercih ettiği bu anlamı “saptırma” olarak görmek, kanaatimizce haddi aşan bir itham olarak gözükmektedir.

Mezkûr âyetin lafzî çevirisinden yola çıkarak âyeti evrim teorisi ile açıklamaya çalışan müellif, tespit edebildiğimiz kadarı ile âyetin anlam alanı ile ilgili olarak hiçbir tefsir kayna-

⁴⁰ İsmail Yakıt, “Kur’an’da İnsanın Yaratılışı ve Evrimi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1998), 1-16.

⁴¹ İsmail Yakıt, *Kur’an’ı Hakîm Meâli-Semantik Analizli Açıklamalı ve Yorumlu* (İstanbul: Ötüken, 2024), 653.

⁴² Yakıt, *Kur’an’ı Hakîm Meâli*, 653.

⁴³ Türkçe Kur’ân Meâllerinin birçoğu mezkûr âyeti “*sizi bir bitki bitirir gibi bitirmiştir*” şeklinde çevirmiştir. Mesela bk. Diyanet İşleri Meali (Yeni), (Erişim 22. Nisan 2024). Nûh 71/17.

⁴⁴ Yakıt, “Yaratılış ve Evrim Konusunda Türkçe Kur’ân Meâllerindeki Tercüme Hataları”, 229-236.

⁴⁵ Yakıt, “Yaratılış ve Evrim Konusunda Türkçe Kur’ân Meâllerindeki Tercüme Hataları”, 229-236.

⁴⁶ Elmalılı Hamdi Yazır Meali, (Erişim 01. Mayıs 2024). Nûh 71/17.

ğına başvurmamaktadır. Halbuki dilci özellikleri öne çıkan müfessirler başta olmak üzere birçok müfessir âyetin kastettiği anlam ile ilgili çok değerli bilgiler vermişlerdir. Elbette müellifin bir ilim adamı olarak âyeti kendi anladığı şekilde yorumlaması ve hiçbir tefsir kaynağına başvurmaması bilimsel özgürlük açısından haklıdır. Fakat evrimle ilgili olduğunu iddia ettiği diğer bazı âyetlerin yorumunda kendi görüşünü desteklediğini düşündüğü yorumlara referans gösterirken⁴⁷ bazı âyetlerin yorumunda ise buna hiç başvurmaması tutarlılık açısından sorunlu bir davranıştır.

Hız. Nûh'un, kavmine davetinden bir cümle olan "Allah sizi yerden bir bitki olarak bitirmiştir." âyeti hakkında bazı müfessirler geniş denilebilecek izahatlarda bulunmuşlardır. İmam Mâtürîdî (ö. 333/944), âyette zikredilen "bitirmenin" bir izafet olduğunu ve bu izafetin arza yapılmasının da caiz olduğunu söylemiştir. Ona göre bu âyette bitki olarak yaratılış, Hız. Âdem'in yaratıldığı asıl kök olan topraktan yaratılışı kast edilerek kullanılmıştır. Böylece fer'(dal/nesil) olan insan, kendisinden oluştuğu toprağa yani asla intisap ettirilmişdir. Mâtürîdî'ye göre bu kullanım, Allah Teâlâ'nın *وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ* "Semada da rızkınız ve size vâdedilen başka şeyler vardır."⁴⁸ âyetindeki üslup gibidir. Zira rızkın tamamı yağmurda değildir fakat yağmur rızkın aslıdır ve kendisiyle rızık elde edilen şeydir. Bu sebeple rızık yağmura nisbet (izafe) edilmiştir. Hız. Âdem'in sulbundan gelen nesiller de asılları olan toprağa nisbet edilmiştir. Mâtürîdî, bir başka anlam olarak her nefsin topraktan inşa edildiğine işaret etmektedir. Zira bedenler ve onları ayakta tutan unsurları, topraktan çıkan gıdadan gücünü alır. Bu da bir nevi topraktan çıkmak anlamına gelmektedir. Bu durum, "meyve topraktan çıkar" sözünde olduğu gibi meyvenin toprağa izafesine benzemektedir. Halbuki meyve ağaçtan çıkar demiştir.⁴⁹

Âyet, Yakıt'ın ileri sürdüğü gibi, insanın önce bir bitki/ot olduğunu, sonra hayvan ve nihayetinde insan formuna dönüştüğünü yani evrim yoluyla yaratıldığını açık bir şekilde ifade etmemektedir. Aksine insan denen canlının köklerinin topraktan geldiğini, arzın organik yapılarından nebat ettiğini/yaratıldığını ifade etmektedir. Fakat bu süreç hakkında ayrıntılı bir bilgi vermemektedir. Ancak sayın Yakıt, kesin bir dille âyeti evrimle açıklamakta ve Kur'an'ın evrimi onayladığını iddia etmektedir. İddiasını ispat etmek için de müslüman düşünürlerin Darwin'den asırlarca önce evrim düşüncesini ileri sürdüklerini söylemektedir. Fakat evrime delil olarak ileri sürdüğü âyetleri yorumlarken neredeyse hiçbir müfessirin görüşüne başvurmamakta, lehte ve aleyhte delilleri ortaya koymamaktadır. Halbuki mezkûr âyetin anlamı hakkında birçok müfessir ayrıntılı açıklamalarda bulunmuştur.

Müfessir Fahreddin Râzî, bu âyetin Nûh 14. âyette geçen "Oysa, sizi türlü merhalelerden geçirerek O yaratmıştır."⁵⁰ ifadesinin tefsiri olduğunu söylemiştir. Ona göre topraktan bitirme ile ilgili âyetin iki temel yönü vardır. Bunlardan birincisinde âyet, Hız. Âdem'in topraktan yaratılmasına dikkat çekmektedir. İkinci yön ise Allah bütün insanları nutfeden yarat-

⁴⁷ Yakıt, "Kur'an'da Evrim", 1-16.

⁴⁸ ez-Zâriyât 51/22.

⁴⁹ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, thk. Bekir Topaloğlu (İstanbul: Dâru'l-Mizân, 2007), 10/230.

⁵⁰ Nûh 71/14.

mıştır ve nutfe (meni), yeryüzünde biten nebatattan oluşmaktadır. Râzî, âyette **أَنْبَتَكُمْ** fiilinin mastarının **إِنْبَاتًا** “inbâten” şeklinde değil de **نَبَاتًا** “nebâten” şeklinde gelmesinde çok latif nükteler olduğunu söylemiş, eğer **إِنْبَاتًا** “inbâten” mastarı kullanılsaydı insanlar bu bitirilişin (yaratılışın) mahiyetini tam olarak anlayamazlardı demiştir. Fakat **أَنْبَتَ** fiilinin mastarının **نَبَاتًا** formunda getirilmesi, insanın yaratılışının harikuladeliğini göstermektedir. Ona göre bu kullanım daha evla bir tercih olup Allah’ın, insan hislerine tanımlanamayan bitirme (yaratma) kudretine delalet etmektedir ve mecazi bir kullanımdır.⁵¹

Ebüs-suûd (ö. 982/1574) da âyette zikredilen yetiştiririnin “istiare (mecaz) için kullanıldığını ve bundan kastın insanın bilinen üreme yollarına işaret olduğunu,” söylemiştir.⁵² Tâhir İbn Âşûr (ö. 1973) **أَنْبَتَكُمْ** fiilinin, **أَنْشَأَكُمْ** manasında olduğunu ve “insanın inşası ile nebatatın bitirilmesinin topraktaki maddelerden oluşturulması yönüyle benzerlik (teşabüh) taşıdığını söylemiş ve bundan kastın toprağın unsurları olduğunu ifade etmiştir.⁵³ Mevdûdî (ö. 1979) de âyette, insanın yaratılışı ile bitkinin yaratılışı arasında benzetme yapıldığını ve bunun yoktan var etmeye dikkat çekmek için ifade edildiğini söylemiştir.⁵⁴

Görüldüğü üzere görüşlerine başvurduğumuz müfessirler, mezkûr âyetin bilinen yaratılış sürecini anlattığını ifade etmişlerdir. Yine müfessirler, Arap dilinde ve Kur’an’da sıkça kullanılan istiare ve teşbih sanatının âyetteki kullanımına dikkat çekmişlerdir. Mesela çağdaş müfessirlerden Merâgî (ö. 1371/1952), yetiştirme, büyüme ve ölme yönüyle insanın nebatata benzediğini belirterek âyetin benzetme yaptığını ifade etmiştir.⁵⁵ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da; eğer âyette **أَنْبَتَ** fiilinin mef’ulümutlakı olan **إِنْبَاتًا** kelimesi getirilseydi o zaman âyetin manası “yerden bitirmek suretiyle yetiştirdik” anlamına gelirdi fakat **نَبَاتًا** mastarının getirilmesi insanın yaratılışının kendine has özel sürecine dikkat çekmek için tercih edilmiş demiştir.⁵⁶ Yukarıda ifade edildiği üzere Râzî’nin de dikkat çektiği bu kullanım, özel bir anlam taşımaktadır ve normal yaratılışa yani cinsel birliktelik sonucu üremeye işaret etmektedir. Bu anlatımı da birçok müfessirin işaret ettiği gibi mecazi bir üslup ile yapmaktadır. Zira âyette Hz. Nûh’un dilinden aktarıldığı şekli ile çoğul zamiri olan **أَنْتُمْ** “siz” zamirinin mansub muttasıl formu kullanılmış ve sözün muhataplarına yaratılış süreçleri hatırlatılmıştır. Dolayısıyla âyetteki ifadede kanaatimize göre henüz doğruluğu bile kanıtlanmamış ve birçok ilmî itirazlarla karşı karşıya olan evrim düşüncesi kastedilmemiştir. Müellif Yakıt’ın âyete verdiği anlam ve dipnotlarında yapmış olduğu açıklamalar, âyetin kastını aşar niteliktedir. Bu tavır kanaatimizce, kabullenilmiş bir düşünceye Kur’an’dan delil aramak teşebbüsüdür ve doğru değildir. Nitekim sayın Yakıt’ın bir makalesinde yer alan, “Kur’an’da neyi ararsak onu bir par-

⁵¹ Fahreddin er-Râzî, *el-Mefâtîh*, 30/655.

⁵² Ebüsuûd Muhammed b. Muhammed el-‘Îmâdî, *İrşâdül-‘akli’s-selîm ilâ mezâya’l-Kitâbi’l-Kerîm* (Beirut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, ts.), 39.

⁵³ Muhammed Tahir b. Muhammed İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru’t-Tûnûsiyyet’u li’n-Neşr, 1984), 24/204.

⁵⁴ Ebü’l-A‘lâ Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, çev. Muhammed Han Kayani vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 6/474.

⁵⁵ Ahmed b. Mustafa Merâgî, *Tefsîrül-Merâgî* (Mısır: Şeriketü Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhû, 1946), 29/85.

⁵⁶ Muhammed Hamdi Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili* (İstanbul: Azim Yayınları, ts.), 8/353.

ça buluruz,"⁵⁷ ifadesi, onun Kur'an'a nasıl yaklaştığını ortaya koymakta ve bu parçacı yaklaşımın yanlış sonuçlarını göstermektedir.

2.2. Nûh Sûresi 71/14. Âyet

Kur'an-ı Kerim'de evrim teorisine işaret ettiği iddia edilen âyetlerden birisi de Nûh sûresi 14. âyettir. İsmail Yakıt, وَقَدْ خَلَقْنَا أَطْوَارًا âyetini, "Hâlbuki O, sizi aşama aşama/evrim etaplarından geçirerek [atvâran] yaratmıştır."⁵⁸ şeklinde çevirmiş ve âyetin meâline şu dipnotu düşmüştür.

"Atvâran" kelimesi, tekili "bir hâlden diğer bir hâle geçmek" veya "bir merhaleden diğerine geçmek" anlamına gelen "tavr" kelimesinden gelmez. Mastarı olan "tatavvur", günümüzdeki "évo-lution" kelimesine yani bugün Türkçemizde kullandığımız "evrim" kelimesine tekabül eder. Bu kelimenin sinonimi olan "tahavvül" de dönüşümcülük dediğimiz eskilerin "istihale" dediği, yani "transformizm" in karşılığıdır. Söz konusu âyette "atvâran" kelimesi insan evriminin biyolojisindeki "étap-consécutives" denilen ve art arda gelen evrim merhalelerinin/etaplarının/evrelerinin tümünü içermektedir. Bazıları bunu sadece ana karnındaki merhaleler zanneder, hâlbuki "neotenik" anlamda, türün tarih öncesi evrim etaplarını da içerir."⁵⁹

Yakıt'ın evrim (evolution) kelimesi ile eş anlamlı gördüğü أَطْوَارًا "atvâran" kelimesinin kökü ط و ر (t-v-r) fiilidir. Elimizdeki Arapça lügatlerin en kadimlerinden olan Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî'nin (ö. 175/791) *Kitâbü'l-Ayn* isimli lügatinde kelimenin bir halden diğerine dönüşüm anlamı olduğu söylendiği gibi "sınıf, bölük ve farklı durumlardaki hal" anlamının olduğu da ifade edilmiştir.⁶⁰ Bir şeyin arka arkaya sıralı yapılması anlamını da taşıyan kelimeye bazı lügatlerde "nutfeden sonra alaka, alakadan sonra mudga" oluş süreci örnek verilmiştir.⁶¹ *Lisânü'l-'Arab*'da "atvâr" kelimesi, bilinen anlamının yanı sıra insanların hallerinin/durumlarının farklılığı anlamında da kullanılmıştır. Bu farklılıktan kastın; hilkat, yaratılış özellikleri gibi farklılıklar olduğu belirtilmiştir.⁶² Buna göre âyetin bir anlamı da insanların türde ortak olmalarına rağmen şekil ve ruhi özellikler bakımından farklı nitelikleri taşıdıkları manasına gelmektedir. Fakat Yakıt, "atvâr" kelimesinin lügatlerdeki anlamlardan sadece birini almış ve meâli de onun üzerine inşa etmiştir. İlgili dipnotta da bu tercihini kesin bir kanıt ve kelimenin tek manasıymış gibi ortaya koymuştur.

İsmail Yakıt, Nûh Sûresi 14. âyete verdiği meâlin dipnotunda, "halin/durumun" değişimi anlamına gelen istihale kelimesinin "tavr" kelimesi ile eş anlamlı olduğunu belirtmiş ve bunun da transformizm anlamında türlerin dönüşümü manasına geldiğini ileri sürmüştür. Hâlbuki istihale, insanın gerek anne rahmindeki gerekse doğumdan ölümüne kadarki bebeklik, çocukluk, gençlik ve yaşlılık şeklinde, bir nesnenin kendisinde meydana gelen değişiklik-

⁵⁷ Yakıt, "Kur'an'da Evrim", 1-16.

⁵⁸ Yakıt, *Kur'an'ı Hakim Meâli*, 653.

⁵⁹ Yakıt, *Kur'an'ı Hakim Meâli*, 653.

⁶⁰ Ebû Abdurrahman el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî - İbrâhîm es-Sâmerrrâî (b.y.: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.), 7/446.

⁶¹ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî, *Cemheratü'l-luga*, thk. Remzî Munîr Ba'lebekkî (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1987), 2/761.

⁶² Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru's-Sadr, ts.), 4/507.

ler anlamına gelmekte olup evrim mefhumunu karşılamaktan çok uzak bir kelimedir.⁶³ Âyette zikredilen tatavvur, insanın yaşam süresi boyunca geçirdiği dönüşümlere atıfta bulunmakta olup, bununla davete muhatap olanların sözü (peygamberin davetini) anlamlandırması amaçlanmıştır. Zira insanın duyu organları ile müşahede ettiği olay ve olguları yeniden düşünmesi ve müzakere etmesi daha doğal bir yoldur. Hz. Nûh (a.s) da kavmini imana davet ederken onların, insanın üremesi ve doğumdan sonraki yaşlanma süreci ile ilgili tecrübelerine dikkat çekmek istemiş gözükmektedir. Eğer müellifin iddia ettiği gibi anlaşılırsa Hz. Nûh, kavmine, insanlığın bitkisel türden hayvani türe ondan da insan olmaya geçişini hatırlatmaktadır. Ne var ki âyetin geçtiği bölümde de görüldüğü üzere Hz. Nûh onlara, yağmurun yağmasını, çocuklarını, bahçeleri, nehirleri, semayı, arzı, güneşi ve ayı bir âyet olarak hatırlatmaktadır.⁶⁴ Yani onları, bildikleri ve tanıdıkları nimetler üzerinden Allah'a iman etmeye çağırılmaktadır. Onun, halkı, var oluşlarının ilk başlangıcındaki bilmedikleri ve tecrübe etmedikleri bir bilgiyle uyarması çok uzak bir ihtimal olarak gözükmektedir. İlaveten mezkûr âyette geçen "tatavvur" yani halden hale geçiş hatırlatması, Kur'ân-ı Kerîm'in de muhataplarına yapmış olduğu bir uyarı biçimidir. Mesela Rûm sûresinde insanın yaşamı sürecinde geçirdiği dönüşümlere dikkat çekilmiştir. "Sizi güçsüz yaratan, sonra güçsüzlüğün ardından kuvvet veren ve sonra kuvvetin ardından güçsüzlük ve ihtiyarlık veren, Allah'tır. O, dilediğini yaratır. O, hakkıyla bilendir, üstün kudret sahibidir."⁶⁵ Yine Yâsîn sûresinde insanın kendisinin de şahit olduğu eksilme ve yaşlanmasına işaret edilerek ibret alması istenmiştir. "Kime uzun ömür verirsek biz onun gelişmesini tersine çeviririz. Hiç düşünmüyorlar mı?"⁶⁶

İsmail Yakıt'ın evrime delil olarak zikrettiği Nûh 14. âyetin tefsiri ile ilgili olarak ilk dönem müfessirlerinden Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767), "atvâr" kelimesini; "nutfenin (döllenmiş yumurta) alakaya (embriyo), alakanın mudgaya (şekilsiz et), mudganın ete, etin de kemiğe dönüşümü şeklinde yorumlamıştır.⁶⁷ Zemahşerî (ö. 538/ 1144) de "atvâr" kelimesini, Mukâtil'in ve bilinen birçok müfessirin yorumuna benzer şekilde tefsir etmiştir.⁶⁸ Râzî bir başka anlam olarak bu ifadenin, insan cinsinin renk, cisim, ses vb. özelliklerdeki muhtelif hallerine işaret ettiğini ifade etmiştir. Yani âyette insanlara kendilerine dönüp bakmaları tavsiye edilmiştir. Zira hem kendilerinin gelişim ve dönüşüm süreçleri hem de etraflarındaki insanların halden hale geçişlerinde yaratılışın hikmetleri vardır. Bu geçiş ve dönüşümler ister anne rahmindeki süreci anlatsın isterse insanın bebeklik, çocukluk, gençlik ve ihtiyarlık dönüşümlerine işaret etsin yaratılış sürecindeki tecrübe edilebilir olağanüstülükler bağlamındaki gerçekliği ortaya koymaktadır ki bu değişimin sonunda ölüm ve yeniden diriliş vardır. Zaten "Allah sizi yerden bir bitki (gibi) bitirmiştir." âyetinin bağlam grubundaki diğer âyetler de bunu anlatmaktadır.⁶⁹ Hz. Nûh da kavminin imana gelmesi için onların şahit olduğu ve tecrübe ettiği bu dönüşümlere dikkat çekmektedir. Müfessirlerin âyet yorumlarına bakıldığında kanaatimizcebu ifadeler ile evrim düşüncesinin ileri sürdüğü, insanlığın başlangıcının ilk

⁶³ Özdemir, "Kur'ân ve Bazı Âlimleri Açısından Yaratılış ve Evrimci Görüş", 61-76.

⁶⁴ Nûh 71/11-20.

⁶⁵ er-Rûm 30/54.

⁶⁶ Yâsîn 36/68.

⁶⁷ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 1423), 4/450.

⁶⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/618.

⁶⁹ Bk. Nûh 71/5-20.

aşaması olan bitkisel formdan hayvani forma sonra da beşer/insan şekline geçiş kastedilmektedir. Zira her an gördükleri ve istifade ettikleri olayları bile idrak edemeyen insanları, canlılığın başlangıcı bilgisi ile uyarmak davet metodunun çerçevesine de pek uygun düşmektedir.

İsmail Yakıt, Nûh sûresindeki ilgili âyetin evrimi onayladığı fikrinde kesin kanaatleri ileri sürmekte ve yaratma kavramı ile evrimin iç içe olduğunu iddia etmektedir. O, ilgili âyetin meâline vermiş olduğu ikinci dipnotta şöyle demektedir.

“Yaratma kavramı ile evrim kavramı iç içedir. Kur'an'a göre Allah, insanı hatta bütün canlıları evrim etaplarından geçire geçire yaratmıştır. Yaratmayı ayrı, evrimi ayrı olarak ele alıp, birbirleriyle çatıştırmak, muharref Tevrat ve İncillere dayanan Kilise'nin içtihadıdır. Maalesef günümüzde bazı Müslümanlar yaratma ve evrim kavramlarının ayrımının peşine takılmış, Kur'anî gerçekleri ve bilimsel çalışmaları göz ardı ederek, Hıristiyan içtihatlarını esas almakta ve Kur'an'ı da bu doğrultuda yorumlamaktadırlar. Böylece Kur'an, farkında olunmadan Tevratlaştırılırken, Müslümanlar da ehli kitaplaştırılmaktadır. Keşke bunun farkına varılabilsen!”⁷⁰

Müellifin yukarıdaki açıklaması göz önüne alındığında o, yaratma kavramı ile evrimi iç içe değerlendirmekte ve yaratmanın mutlak olarak evrim yoluyla olduğunu ileri sürmektedir. Hâlbuki yaratılış olgusu bir mümin için imana konu olan bir hakikatken evrim teorisi sadece doğruluğunu kabul edenleri bağlayan yanlışlanabilir bir iddiadır. Elbette isteyen kimse evrimin doğruluğuna inanabilir. Bu düşüncesini bazı Kur'an âyetleri ile de ilişkilendirebilir. Fakat insanın yaratılışı ve ortaya çıkışını diğer hiçbir ihtimali göz önüne almadan mutlak manada evrim yoluyla açıklamak, bilimsel açıdan bile kabul edilemez bir bakış açısıdır. Ayrıca müellif, Tevrat, İncil ve Kur'an'daki yaratılış ile ilgili bilgileri toptan değerlendirmekte ve bu kitaplar arasında kesin bir ayrım olduğunu ileri sürmektedir. Evrim teorisine karşı çıkmayı da “Tevratlaşma” ve “Ehl-i Kitaplaşma” olarak değerlendirmektedir. Kanaatimize göre bu yaklaşım ilmî bir tutum değildir. Çünkü bu hususta çok iddialı konuşmak, Tevrat, İncil ve Kur'an'daki yaratılışla ilgili tüm bilgileri özümsemek, mutlak doğru anlamak ve kesin bir hüküm inşa etmek anlamına gelmektedir. Bu, müellif açısından mümkün olsa bile yaratılışın başlangıcı gibi çoğu müphem⁷¹ bir konuda evrimin kesinliğine kani olmak için yeterli değildir.

Kur'an-ı Kerîm, Ehl-i Kitap'ın her yaptığına değil yanlışlarına karşı çıkmıştır. Doğru ve iyi işlerini ise takdir etmiştir.⁷² Bu noktadan bakıldığında zaman bir meselede Müslümanların diğer din mensupları ile ortak noktada buluşması “Kur'an'ı Tevratlaştırma” olarak değerlendirilemez. Zira Kur'an ve Tevrat'ın birbirinden ayrıldığı birçok husus olduğu gibi birleştiği alanlar da vardır. Mesela Kur'an, yerlerin ve göklerin altı günde yaratıldığını bildirirken⁷³ Tevrat'ta yaratılış sürecini altı gün olarak anlatır. Ayrıca Kur'an'ın önceki semavi kitaplar üzerinde otoriter bir kimliği vardır ki onun bu yönü, Mâide Sûresi 48. âyetinde “el-

⁷⁰ Yakıt, *Kur'an'ı Hakim Meâli*, 653.

⁷¹ Bu noktada şu âyet de dikkate alınmalıdır. “Ben onları ne göklerin ve yerin yaratılışına ne de bizzat kendilerinin yaratılışına şahit tuttum...” el-Kehf 18/51.

⁷² Âl-i İmrân 3/75, 113.

⁷³ Kâf 50/38; el-Hadîd 57/4.

müheymin” sıfatı ile zikredilmiştir. Müheymin kavramı, “şahit ve doğrulayıcı” anlamında Kur’ân-ı Kerîm’in önceki semavi kitaplar üzerindeki işlevini ifade etmektedir.⁷⁴ Bu işlev, Tevrat ve İncil’de geçen her bilgiyi inkâr değil, doğrusunu yanlışıdan ayırma görevidir.⁷⁵ Bu sebeple evrimin gerçek dışılığı konusunda müellifin iddia ettiği üzere müslümanların görüşleri Tevrat ve İncil ile ortak noktada buluşursa bu “Kur’an’ı Tevratlaştırma” olarak tanımlanamaz. Bu mutabakat olsa olsa farklı dinlerin bazı mensuplarının bir meselede ortak düşünceleri olarak görülebilir ki sadece düşünce sahiplerini bağlar.

2.3. el-Kasas 28/68. Âyet

Müellif İsmail Yakıt’ın evrimle ilişkilendirdiği âyetlerden birisi de Kasas Sûresi 68. âyettir. Arapça aslı *وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ سُبْحَانَ اللَّهِ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ* bu şekilde olan âyet, Yakıt tarafından şöyle çevirmiştir. *(Ey Peygamber!) Rabbin dilediğini yaratır ve seçer. Onların ise seçim hakkı yoktur. Allah, onların koştukları ortaklardan münezzehtir ve yücedir.*⁷⁶

Müellifin evrim düşüncesinin doğruluğunu ispat etmek için delil olarak ileri sürdüğü âyetlerden birisi de bu âyettir. Her ne kadar müellifin âyete vermiş olduğu meâlde evrim iddiaları gözükme de meâlde düşülen iki ayrı dipnotta, âyetin evrimle ilişkili olduğu iddia edilmiştir. İlgili dipnotta müellif şöyle bir açıklama yapmıştır.

“Âyetlerin iniş sebepleri tarihsel sebeplere bağlıdır ama mesajı evrenseldir. Önemli olan bu bağlamı bulabilmektir ve bağlantıyı görebilmektir. “Rabbin dilediğini yaratır ve seçer” âyetinden günümüzde tabiatla canlılar arasındaki seleksiyona/ayıklamaya da işaret vardır. Çünkü bu ayıklama kör bir tabiatın tesadüflerinin değil, tabiatı var eden ve yasalarıyla donatan Rabbin bir işidir.”⁷⁷

İsmail Yakıt, ‘Kur’ân’da İnsanın Yaratılışı ve Evrimi’ isimli makalesinde de “seleksiyon (istifa, ayıklama) aynı zamanda Kur’ânî bir tabirdir. İlâhi irade onu yönetmektedir,”⁷⁸ şeklinde bir açıklama yapmış ve bu açıklamasındaki seleksiyon (doğal seçim) tezinin, *وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ* “Rabbin, dilediğini yaratır ve seçer” ifadesinde geçtiğini iddia etmiştir.

Âyetteki *يَخْتَارُ* “seçer” ifadesini; “tabiatla canlılar arasındaki seleksiyona/ayıklamaya işarettir,” biçiminde anlayan/açıklayan müellif, her ne kadar açıklamasının başında âyetin iniş sebebine temas etse de kendi iddiasının doğruluğunu ispat için âyetin evrenselliğine dikkat çekmiştir. Elbette her âyet evrenseldir ve nüzûl sebebi ile sınırlandırılmaz. Fakat evrensellik gerekçesi, âyeti bağlam ve bütünlükten kopararak yorumlama imkânı da vermez diye düşünüyoruz. Zira âyetin bağlam grubuna bakıldığı zaman konunun biyolojik yaratımın evreleri olmadığı açıkça görülmektedir. Evet âyette yaratma “halk” ve seçme “ihtiyar” ifadeleri geçmektedir. Ancak konu yaratılışın aşamaları ve evrimin işleyişi hiç değildir. Aksine bağlam; iman, şirk, meâd (ahiret) ve nübüvvet ile ilgili olup müşriklerin peygambere karşı gösterdikleri tepkilere cevap verilmektedir. Nitekim Mukâtil b. Süleymân, âyetin, Zuhur Sûresi 31. âyetle ilişkili olduğunu, ilgili âyetteki “Bu Kur’ân iki şehirden bir büyük adama indirilse

⁷⁴ Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes’ûd b. Muhammed el-Begavî, *Meâlimü’t-tenzil fi tefsîri’l-Kur’ân*, thk. Abdürrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1999), 2/57.

⁷⁵ Aslan Çıtır, “Kur’ân’ın Müheyminliğinde İlâhî Vahiylerin Korunmuşluğu Üzerine”, *Eskiyeni* 46 (2022), 305-335.

⁷⁶ Yakıt, *Kur’an’ı Hakim Meâli*, 431.

⁷⁷ Yakıt, *Kur’an’ı Hakim Meâli*, 431.

⁷⁸ Yakıt, “Kur’ân’da Evrim”, 12.

olmaz mıydı?'⁷⁹ itirazına cevap olarak indirildiğini söylemiştir. Mukâtil'e göre ki یختار 'seçer' ifadesi, risâleti dilediğine verir anlamına gelmektedir.⁸⁰ Ünlü müfessir Taberî (ö.310/923) de bir başka sebab-i nüzûl gerekçesi olarak, müşriklerin en hayırlı mallarını ilahlarına (putlarına) seçtiklerini, Allah'ın da hidayet, iman ve salih ameli seçtiği kullarına bahşedişini onların ilahları konusundaki seçimlerine bir nazire olarak indiğini tir.⁸¹ Nisâbü'rî (ö. 468/1076), âyetinsebeb-i nüzûlü olarak müşriklerin Mekke'nin ileri gelen önderlerinden Velîd b. Mugîre ve Tâif'in ileri geleni Urve b. Mes'ûd'urisalet görevi seçimi için uygun olduğunu, Hz. Peygamber'i ise peygamberlik görevine yakıştıramadıklarını ve bunun üzerine onlara bu âyetler ile cevap verildiğini söylemiştir.⁸² Çağdaş müfessirlerden İbn Âşûr'a göre ise âyetteki 'seçer' ifadesi, En'âm Sûresi 124. âyetinde bahsedilen "Allah dilediğini elçilik görevi için seçer" hükmü gibidir.⁸³

Burada örnek kabilinden zikrettiğimiz müfessirlerin de işaret ettiği gibi Kasas 68. âyeti biyolojik bir seçimden yani müellifin iddiasıyla evrim ve seleksiyondan bahsetmemektedir. Fakat Yakıt, âyeti parçacı bir yaklaşımla ele almış ve evrim nazariyesinin temel iddialarından birisi olan seleksiyon ile ilişkilendirmiştir. Üstelik kendisi "Yaratılış ve Evrim Konusunda Türkçe Kur'an Meâllerindeki Tercüme Hataları" isimli makalesinin sonuç bölümünde, "Kur'an âyetlerini tercüme ve bu tercüme üzerine tefsir yaparken, Kur'an bir bütünlük içinde ele alınmalı, âyetler arasında anlam zinciri kurulmalı ve tercümede varılan anlam başka bir âyetle tevfiik edilebilmelidir" şeklinde doğru usule dikkat çekmiştir.⁸⁴ Fakat müellifin seleksiyon nazariyesine delil olarak gösterdiği âyeti bu şekilde yorumlaması kendisinin de doğru olduğuna inandığı usule uymadığını ortaya koymaktadır.

İsmail Yakıt, Kasas Sûresi 68. âyetinmeâline düşmüş olduğu dipnotun devamında şöyle demiştir:

"Bazı müfessirler, buradaki "mâ" takısını, olumsuzluk edatı olarak değil de "ism-i mevsûl" yani "ellezi" gibi ele almışlardır. Buna göre, "mâkânelehumu'l-hıyeretu" ibâresi "ve yahtâru" sözünü açıklar. Öyle bir yoruma konteks müsaittir. Bu durumda anlam: "Senin Rabbin, dilediğini yaratan ve onlar için en hayırlı olanı seçendir." anlamına gelir demiştir.

Müellifin evrime delil için yapmış olduğu bu yorumda, مَا كَانَ لَهُمُ الْخَيْرَةُ ifadesinde zikredilen مَا edatının olumsuzluk edatı manasında değil de ism-i mevsûl olarak düşünüleceği ve anlamın; "Senin Rabbin, dilediğini yaratan ve onlar için en hayırlı olanı seçendir" şeklinde olacağını ifade etmektedir. Müellif bu açıklaması ile sanki âyeti zorla evrim teorisi ile ilişkilendirmek istemektedir. İlgili dipnotta bazı müfessirlerin âyetteki olumsuzluk edatı مَا ifadesine ism-i mevsûl anlamı verdiklerini ifade etmiş ve referans olarak Zemahşerî tefsirinde ilgili âyete yapılan açıklama-

⁷⁹ ez-Zuhuf 43/31.

⁸⁰ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil*, 3/353.

⁸¹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Bağdâdî et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vili' âyi'l-Kur'ân*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir (Mekketü'l-Mükerreme: Dâru't-Terbiyeti ve't-Türâs, ts.), 19/608.

⁸² Ebü'l-Hasan Alî b. Ahmed b. Muhammed el-Vâhîdî, *et-Tefsîrü'l-basît*, thk. Risâletü Doktorâde bi-Câmiati'l-İmâm Muhammed b. Suûd (b.y. 'Imâdetü'l-Bahsi'l-İlmiyyi- Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, ts.), 17/438.

⁸³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 20/164.

⁸⁴ Yakıt, "Yaratılış ve Evrim Konusunda Türkçe Kur'an Meâllerindeki Tercüme Hataları", 235.

yı göstermiştir. Zemahşerî, Yakıt'ın da ifade ettiği gibi âyette geçen مَا edatının ism-i mevsûl manasında da olabileceğini söylemiştir.⁸⁵ Fakat Zemahşerî de âyetin tefsirinde, görüşlerini aktardığımız müfessirlerin de belirttiği üzere konunun Hz. Peygamberin risalet görevi için seçimi ile ilgili olduğunu ifade etmiştir.⁸⁶ Yani bu âyette ifade edilen yaratma ve seçim olgusunun insanın ilk yaratılış hadisesi ile hiçbir ilgisi yoktur. Dolayısıyla âyetteki seçim ifadesi de evrim teorisinin temel iki bileşeninden birisi olan seleksiyon ile ilgili değildir. İlgili âyetin olduğu sûreyi baştan sona okuyan ve bağlamı dikkati nazara alan hiç kimse böyle bir hataya düşmez.

2.4. Fâtır 35/1. Âyet

Müellif İsmail Yakıt'ın hazırlamış olduğu *Kur'an'ı Hakîm Meâli* isimli çeviride, evrim teorisi ile ilişkilendirilen âyetlerden birisi de Fâtır Sûresinin ilk âyetidir. *الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا أُولِي أُنْحِيحَةٍ مِّنْهُنَّ وَثَلَّثَ وَرُبَاعًا يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ* İsmail Yakıt âyeti şöyle çevirmiştir. ‘‘Bütün övgüler/hamd, gökleri ve yeri yaratan; melekleri de ikişer, üçer ve dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a mahsustur. O yaratmada dilediğini ilave eder (yezîdu). Muhakkak ki Allah her şeye hakkıyla kâdirdir.’’⁸⁷ Yakıt bu âyetle ilgili olarak, ‘‘seçiş veya ayıklama (seleksiyon), materyalistlerin iddia ettikleri gibi tesadüf veya tabiatın kör bir oyunu değildir. Bu, Tanrı'nın tabiata bahşettiği bir kanundan ibaret olup, Tanrı seleksiyona gerekli ilaveler de yapar’’ demiştir.⁸⁸ Yakıt âyetteki *مَا يَشَاءُ فِي الْخَلْقِ* cümlesini, ‘‘,,hilkate dilediğini ilave eder’’ şeklinde çevirmiş ve âyetin bu kısmını evrimle ilişkilendirmiştir.

Müellifin seleksiyona delil olarak gösterdiği bu âyet, kolayca görülebileceği gibi meleklerden bahsetmektedir. Bağlamdan bağımsız olarak parça anlamı da mümkün olmakla birlikte bu artırmadan kastın, yaratılan varlıklara yüklenen (ses, suret vb.) özellikler olduğu ifade edilmiştir.⁸⁹ Bazı müfessirlere göre ise âyette kastedilen artırma ifadesi hem biyolojik hem de rûhî istidatların yükseltilmesi veya çoğaltılması gibi anlamlara gelmektedir.⁹⁰ Zaten âyette meleklerin kanatlarından bahsedilmesi ve onlara verilen bu özelliklere dikkat çekilmesi konunun meleklerin yaratılışı ve özellikleri olduğuna işaret etmektedir. Son dönem müfessirlerinden Hicâzî (ö. 1392/1972) de buna dikkat çekmiş ve yaratılıştaki artırma ifadesinin meleklerle ilgili olduğunu ve bunun mahiyetinin insanlar tarafından bilinmesinin mümkün olmadığını ifade etmiştir.⁹¹ Fakat sayın Yakıt, melekler bağlamında verilen bu bilgiyi insanın yaratılışı bağlamında değerlendirmek istemiş ve kendi düşüncesine göre bunu evrimle ilişkilendirmiştir. Ancak yaratmada artırmanın hangi yönüyle seleksiyona delil olduğunu anlamak oldukça güç gözükmektedir.

⁸⁵ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 3/428.

⁸⁶ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 3/428.

⁸⁷ Yakıt, *Kur'an'ı Hakîm Meâli*, 479.

⁸⁸ Yakıt, ‘‘Kur'an'da Evrim’’, 12.

⁸⁹ Fahreddin er-Râzî, *el-Mefâtih*, 26/222.

⁹⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 8/466; Abdülkerim b. Hevâzin b. Abdülmelik el-Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât*, thk. İbrahim el-Besyûnî (Mısır: el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-Âmmetü li'l-Küttâb, ts.), 3/190; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 3/596; Merâgî, *Tefsîrü'l-Merâgî*, 22/104.

⁹¹ Muhammed Mahmûd el-Hicâzî, *et-Tefsîrü'l-vâzih* (Beyrut: Dâru'l-Ceylî'l-Cedid, 1413/1992), 3/152.

2.5. İnsanın Yaratılışı ile İlgili Bazı Âyetlerin Evrimi Onayladığı İddiası

Müellif İsmail Yakıt, *Kur'an'ı Hakim Meâli* isimli çevirisinde ve diğer ilgili akademik çalışmalarında, özel manada Hz. Âdem'in ve genel manada bütün insanların yaratılışından bahseden bazı âyetleri de evrim düşüncesi merkezinde tevil etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Nisa Sûresi 1. âyeti şu şekilde çevirmiştir. "Ey İnsanlar! Sizi tek bir özden/cevherden [nefsvâhide] ve ondan da/o cevherden de eşini yaratan ve her ikisinden de çok sayıda erkek ve kadınlar çıkaran Rabbinize karşı sorumluluk bilincinde olunuz! Adıyla birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'a, akrabalara [erhâm] karşı sorumluluğunuzu koruyunuz. Muhakkak ki Allah üzerinizde daimî bir gözetleyicidir."⁹² Müellif, bu âyetinmeâline düşmüş olduğu dipnotta şu açıklamayı yapmıştır.

"Müfessirlerin çoğu, neredeyse tamamı "nefsvâhide"den Âdem, "zevcehâ" tabirinden de Havva'nın kastedildiğini söylerler. Hâlbuki âyette, buna delalet eden sarıh hiçbir delil/kamıt yoktur. 1-"Nefs vâhide" Âdem'in müradifi değildir. Âdem özel bir isimdir "ma'rife" (bilinen/harf-i tarifli)'dir. Hâlbuki "nefsvâhide" ise, "nekire" (belirsiz, harf-i tarifsiz sansarticle)'dir. 2-Âdem, erkek (müzekker/masculin), "nefsvâhide" ise dişi (müennes/feminin)'dir. 3-Eğer "nefsvâhide"yi Âdem olarak yorumlarsak, A'râf (7/189-190)'a göre onu müşrik ve kâfir yapmış oluruz. Zira adı geçen âyette; "nefsvâhide" den yaratılan ve eşi de ondan var edilen kişi, Allah'tan salih bir evlat istedikleri, Allah'ın kendilerine istediklerini vermesine rağmen o ikisinin de Allah'a birçok şirk koştuğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla "nefsvâhide"yi Âdem olarak yorumlamak mümkün değildir. Nefsvâhide'yi, insanı meydana getiren prensip, su, nutfе, cevher ve öz, can, hücre vb. olarak anlamak ve onu her insan için geçerli bir kavram kabul etmek Kur'an semantiği açısından daha doğru ve daha tutarlıdır."⁹³

İsmail Yakıt, bu açıklamasında Nisâ Sûresi 1. âyette zikredilen "nefsvâhide" nin Hz. Âdem olmadığını, "zevcehâ" kelimesinin de Hz. Havva'yı kastetmediğini ifade etmektedir. Ona göre müfessirlerin çoğunun bu âyette zikredilen "nefsvâhide"den Hz. Âdem'i, "zevcehâ" kelimesinden ise Hz. Havva'yı anlamaları hatalı bir yorumdur. Müellif, "Kur'an'da Hz. Âdem" isimli makalesinde ise "müfessirlerin hepsinin" âyeti yanlış anladığını ileri sürer ve âyette Hz. Âdem ile eşinden bahsedilmediğini savunur.⁹⁴ Yakıt'a göre Hz. Âdem ve eşinden bahsetmeyen bu âyet, "su veya nutfeden (spermadan) bahsetmektedir."⁹⁵ Fakat bu su veya nutfenin (spermanın) kime ait olduğu hakkında bir yorumda bulunmamaktadır. Müellifin ilgili diğer çalışmalarında işaret ettiği üzere Hz. Âdem ilk insan olmayıp beşer arasından seçilen bir varlıktır. Dolayısı ile yeryüzüne gelen tüm insanlar, bir babanın (Hz. Âdem'in) sulbundan değil farklı babaların (Âdem'lerin) neslinden türemiştir.⁹⁶

Müellif âyette Hz. Âdem'in kastedilmediği iddiasını ispatlamak için, âyette geçen "nefsvâhide" ifadesinin müennes olduğunu Âdem kelimesinin ise masculin yani eril olduğunu dolayısı ile nefsdan kastın Hz. Âdem olmadığını iddia etmiştir. Hâlbuki Arap dilinde

⁹² Yakıt, *Kur'an'ı Hakim Meâli*, 112.

⁹³ Yakıt, *Kur'an'ı Hakim Meâli*, 112.

⁹⁴ İsmail Yakıt, "Kur'an'da Hz. Âdem", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 [Kuruluşunun 700. Yılında Osmanlı Özel Sayısı] (1999), 1-18.

⁹⁵ Yakıt, "Kur'an'da Hz. Âdem", 1-18.

⁹⁶ Yakıt, "Kur'an'da Evrim", 1-16; Yakıt, "Kur'an'da Hz. Âdem", 1-18.

eril bir objenin parçası/organı zikredildiğinde eğer o parçaya/organa Arap müennes isim takdir ettiyse o kullanılır. Nitekim kadın veya erkek olsun insanın eli için müennes بـ “yed” kelimesi kullanılır.⁹⁷ Bir erkeğin eli için müennes “yed” kelimesinin kullanılması onun (erkeğin) bütün cinsiyetini ifade etmez.⁹⁸ Aynı şekilde semai müennes olan “nefs” kelimesinin Hz. Âdem kastedilerek kullanılması Hz. Âdem’in kendisini değil nefsini kastetmektedir. Nefs ise canlılık (ruh) manasında kullanıldığında müennestir.⁹⁹ Dolayısıyla bu iddia doğru bir argüman değildir.

Âyette Hz. Âdem’in nefsi kastedildiği ve nefis kelimesi de semâi müennes olduğu için “zevcehâ” kelimesindeki zamir, feminin/dişil kullanılmıştır. Dilci müfessirlerden Zeccâc (ö. 311/923), âyette geçen “nefsvâhide” ifadesinden kastın Hz. Âdem olduğunu söylemiş ve “nefs lafzı, müennes olup burada müzekker manasında kullanılmıştır. Eğer “nefsvâhid” şeklinde müzekker de kullanılsaydı caiz olurdu,” demiştir.¹⁰⁰ Bir başka dilci müfessir İbn Atıyye (ö. 541/1147), bazı kıraat imamlarının “nefsvâhide” ifadesini müzekker şekilde “nefsvâhid” olarak okuduklarını bildirir ve Mücâhid (ö. 103/721) ile Katâde (ö. 117/735) gibi müfessirlerin de aynı görüşte olduğunu belirtir.¹⁰¹ Elmalılı, âyette zikredilen nefis-i vâhide”den (bir kişiden) kastın Hz. Âdem, eşinden kastın ise Hz. Havva olduğunu belirtse de¹⁰² Muhammed Esed (ö. 1992), Muhammed Abduh’un (ö. 1849/1905) bu ifadeyi “insanlık” olarak yorumladığını söyler ve kendisinin de aynı görüşte olduğunu beyan eder.¹⁰³ Görüldüğü üzere müfessirlerin bir kısmı, mezkur ifadeyi Hz. Âdem ve eşi olarak yorumlarken muasır müfessirlerden bir kısmı ise bunu “insanın yaratıldığı öz” olarak tefsir etmişlerdir. Fakat bütün bu tartışmalar, insanın (Hz. Âdem ve eşi) yaratılış süreci hakkında yapılmış olup, evrim teorisinin iddia ettiği bitkiden, hayvanlığa ondan da insaniyete geçiş şeklinde bir bilgiye işaret etmemektedir.¹⁰⁴ İsmail Yakıt ise neredeyse bütün müfessirlerin görüşlerini göz ardı ederek sadece kendi düşüncesi bağlamında âyeti evrim ile ilişkili göstermektedir. Zaten kendisi de yukarıda ifade edildiği gibi bu âyetin anlamında tüm müfessirlerin yanıldığını ileri sürmektedir.

İsmail Yakıt, mezkûr âyette geçen “nefsvâhide” ifadesinden kastın Hz. Âdem olmadığını ileri sürerken bu iddiasını delillendirmek için A’râf Sûresi 189-190. âyetlerinde zikredilen olaya işaret etmiş ve Nisa 1. âyetteki “nefsvâhide” ifadesini Hz. Âdem olarak yorumlanması durumunda onun şirk ile itham edilme durumunun ortaya çıkacağını ifade etmiştir. Fahreddin Râzî, A’râf sûresinin bu iki âyetini uzun uzun açıklamış ve bu âyette kastedilen kişinin Hz. Âdem olduğunu söyleyen kimselerin fasit bir yorumda bulduklarını ifade et-

⁹⁷ Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî, *el-Müzekker ve'l-mü'ennes (Kitâbü't-tezkîr ve't-te'nîs)*, thk. Muhammed Abdülhâlik Uzayme (Lecnetü İhyâi't-Türâs, 1981), 1/356.

⁹⁸ bk. Tebbet 111/1.

⁹⁹ Enbârî, *el-Müzekker ve'l-mü'ennes (Kitâbü't-tezkîr ve't-te'nîs)*, 1/407.

¹⁰⁰ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbühû*, thk. Abdücelîl Abduh Şelbî (Beyrut: Âlemü'l-Kütub, 1988), 2/5.

¹⁰¹ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib İbn Atıyye, *el-Muharrarü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1422/2001), 2/3.

¹⁰² Elmalılı, *Hak Dini*, 2/499.

¹⁰³ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı: Meâl-Tefsir*, çev. Cahit Koçak-Ahmet Ertürk (Ankara: İşaret Yayınları, 2002), 1/132.

¹⁰⁴ Ali Bakkal, “Nefs-i Vâhide Nedir?”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2022), 108-132.

miştir. Râzî'ye göre âyet, bir darbı-ı meselden bahsetmektedir ve müşriklerin şirke düşüşlerini ve paradoksal davranışlarını haber vermektedir. Yani Râzî'ye göre bu iki âyette Hz. Âdem ve eşi söz konusu edilmemiştir.¹⁰⁵ Dolayısı ile bu âyetin Nisâ 1. âyet ile bir ilgisi yoktur. Ayrıca A'râf 189-190. âyetlerinde zikredilen şirk davranışının Hz. Âdem ve Hz. Havva'ya nisbet edilmesi birçok müfessir tarafından eleştiri konusu yapılmış ve reddedilmiştir. Hz. Âdem ve eşiine dönük bu ithamların da konuyla ilgili "İbn Abbâs'a isnat edilen hadislerin Ehl-i Kitap'tan gelmiş İsrâîlî rivayetler olduğu" şeklinde ifade edilmiştir.¹⁰⁶

İsmail Yakıt, evrim teorisinin gerçekliğini ispatlamak için ilk insanın yaratılışı ile ilgili hadisi genel manada bilinen/kabul edilen süreçten farklı değerlendirmekte ve bu noktada Hz. Âdem'in ilk insan ve insanlığın babası olduğu kabulünü reddetmektedir. Daha doğrusu o, Kur'an'a göre bunun doğru olmadığını ileri sürmektedir.¹⁰⁷ Ona göre Hz. Âdem, benzerleri (beşer) arasından seçilmiş kişi ve peygamberdir. İnsanlar da bir soydan (Hz. Âdem ve Havva) değil birçok erkek ve kadından türemiştir. Bu konu, makalenin hacmi düşünüldüğünde bütün yönleri ile burada tartışılmayacaktır. Fakat şunu da ilave etmemiz gerekir. Müellif bazen kendi düşüncelerine muvafık hadisleri bile tezlerine delil olarak kullanırken aynı konuda hüküm ve açıklama ifade eden diğer bilgilere ise hiç yer vermemektedir. Mesela "Kur'an'da Hz. Âdem" isimli makalesinde Sahih-i Müslim'de rivayet edilen; *لَوْلَا أَنَّكُمْ تُذُنُّونَ لَخَلَقَ اللَّهُ* "Eğer siz hiç günah işlemeseydiniz, Allah sizi yok eder, sizin yerinize günah işleyen ve ardından da tevbe eden bir toplum getirir ve onları bağışlardı,"¹⁰⁸ hadisini, Hz. Âdem'in günah işlemesi ve tevbe etmesinin keyfiyeti hakkında delil olarak getirirken, Hz. Âdem'in ilk insan ve insanlığın babası olduğunu açıkça belirten; *يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ رَبَّكُمْ وَاحِدٌ* "Ey İnsanlar! Sizin Rabbiniz birdir, babanız da birdir..."¹⁰⁹ hadisini ise konu bağlamında zikretmemiştir. Halbuki böyle bir hususta bu hadisin konu bütünlüğü açısından zikredilmesi gerekirdi.

İsmail Yakıt'ın Hz. Âdem'i ilk insan ve insanlığın babası olarak görmemesi düşüncesi, insanın yaratılışını evrimle açıklama kabulünden kaynaklanmaktadır. Fakat müellif, evrim teorisini de bazı noktalarda tam (veya açık) olarak savunmamakta ve evrim teorisinin en büyük iddiası olan; bitki, hayvan ve insan sürecini, "maymundan gelme/dönüşme (transformasyon)" noktasında kabul etmek istememektedir. Yakıt, "Kur'an'da İnsanın Yaratılışı ve Evrim" isimli makalesinde, insanın maymundan gelme teorisinin ilmen çürütüldüğünü ve birinin diğerinden gelmesinin söz konusu olmadığını ve her iki türün 'biyolojik evrim ağacının' veya memeliler grubunun iki ayrı dalını teşkil ettiğini ifade etmiştir.¹¹⁰ Bu hususun

¹⁰⁵ Fahreddin er-Râzî, *el-Mefâtih*, 15/428.

¹⁰⁶ Geniş bilgi için bk. Muhammet Yılmaz, "Âdem ile Havva'nın Yeryüzünde İşledikleri İddia Edilen İlk Günah: Şirk (A'râf Sûresi, 189-190. Âyetler Bağlamında)", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2015), 65-101.

¹⁰⁷ Yakıt, "Yaratılış ve Evrim Konusunda Türkçe Kur'an Meâllerindeki Tercüme Hataları", 229-236.

¹⁰⁸ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi 'u's-sahih*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Kahire: Matbaatü İsa el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâhû, 1374-75/1955-56). "Tevbe", 2.

¹⁰⁹ Ebû Abdurrahmân Abdullâh İbnü'l-Mübârek, *Müsnedü'l-İmâm Abdullâh b. Mübârek*, thk. Subhî el-Bedrî es-Sâmîrâî (Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1408), 146.

¹¹⁰ Yakıt, "Kur'an'da Evrim", 1-16.

Kur'an'da açıkça görüldüğünü söyleyen Yakıt, Tâhâ Sûresi 51. âyetin bununla ilgili olduğunu ileri sürmüştür. *فَالرَّبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ حَلْفَهُ ثُمَّ هَدَى* "O da: Bizim Rabbimiz, her şeye hilkatini (varlık ve özelliğini) veren, sonra da doğru yolu gösterendir, dedi."¹¹¹ İsmail Yakıt'a göre bu âyet, insan ve maymun türünün kendine has hilkatleri izlediğini ve bu şekilde geliştiğini beyan etmektedir.¹¹² Fakat bu açıklama en baştan evrimi reddetmektedir. Zira evrimin temel iddiası; bitkisel canlılığın gelişerek (tekâmül ederek) en üst bitki formuna (müellifin evrimi savunduğunu iddia ettiği bazı müslüman düşünürlere göre hurma ağacına), bitkisel formun en üstü fakat hayvânî formun en altı olan hurma ağacından hayvanlığın en üst formu olan maymunluğa oradan da insanlığa geçiş (transformasyon) iddiasına dayanmaktadır.¹¹³ Yani evrimi kabul eden kimsenin maymundan gelme tezine karşı çıkması evrim iddiasına inanmadığını göstermektedir denilebilir. Fakat müellifin insanla maymunu varlık ağacının farklı mecralarından görmesi, kanaatimizce evrim teorisinin gerçekliği konusunda kafa karışıklığı yaşadığını göstermektedir.

Sonuç

Meâl geleneğinde tercüme hatalarından kaynaklanan sorunlar olduğu gibi bazı meâl müelliflerinin öznel yorumlarını tefsîrî açıklama yöntemiyle manaya izafelerinden kaynaklanan problemler de söz konusudur. Bu meyanda bazı mütercimler, şahsi düşünce ve temayüllerini âyet meâllerine veya meâllere verdikleri dipnotlara yansıtılmışlardır.

Bu çalışmada inceleme konusu yapılan *Kur'an'ı Hakim Meâli* isimli Kur'an çevirisinde, insanın yaratılışıyla ilgili bazı âyetlerin, evrim teorisini olumsuz yönde çevrildiği ve ilgili âyet meâllerine düşülen dipnotlarda evrim teorisinin Kur'an-ı Kerim tarafından kesinlikle onaylandığı iddiaları eleştiri konusu yapılmıştır.

İsmail Yakıt tarafından hazırlanan mezkûr meâlde, müellifin evrimci bir görüşe sahip olduğu ve insanın yaratılışıyla ilgili bazı âyetleri bu görüşü destekler mahiyette çevirdiği tespit edilmiştir. Müellif, ilgili âyetlere vermiş olduğu meâllerde ve dipnotlarda evrimin gerçekliğini bir ihtimal olarak değil kesin bir iddia ile ileri sürmüştür. İlgili meâllerde ve dipnotlarda kullanılan bu dil, müellifin, düşünce dünyasında olumlanan bir düşüncenin, Kur'an âyetlerine yansıtılması sorununa yol açmıştır. Bu durum, müellifin ilgili âyetleri çevirirken nesnellik sınırlarına dikkat etmediğini göstermektedir.

Meâlde evrimle ilişkilendirilen âyetlerin, bağlamından koparılarak yorumlandığı ve ne iç bağlamın ne de dış bağlamın dikkate alınmadığı tespit edilmiştir. Bu durum, müellifin kendi anlayışını rahatça âyet meâline yansıtabilmesine neden olmuştur. Halbuki Kur'an âyetlerinin yorumunda özellikle iç bağlam, anlamın anlaşılmasında en önemli verilerin başında gelir. Zira bağlamından koparılan bir söze ilgisiz birçok mana hamledilebilir. Bu herhangi bir metin için geçerli olduğu gibi Kur'an için de geçerlidir.

İlgili meâlde evrimle ilgili gösterilen âyetlerin yorumundaki bir başka sorun da âyet manalarına parçacı yaklaşım probleimidir. Mesela bir âyette geçen "seçer" ifadesinin, konudan bağımsız olarak direkt evrim teorisindeki doğal seçim iddiası olan "seleksiyon" ile

¹¹¹ Tâhâ 20/51.

¹¹² Yakıt, "Kur'an'da Evrim", 14.

¹¹³ Ateş, "Kur'an-ı Kerim'e Göre Evrim Teorisi", 127-146.

ilişkilendirilmesi izahı zor bir yorum örneğidir. Zira ilgili âyet birçok müfessirin de işaret ettiği gibi müşriklerin Hz. Peygamberin risalet görevi için seçilmesine dönük eleştirilere cevap mahiyetindedir. Fakat meâl müellifi âyetteki tek kelime üzerinden yola çıkarak bu "seçimin" evrim teorisine işaret ettiğini iddia edebilmiştir.

İnceleme konusu yapılan meâlde ve müellifin evrimle ilgili diğer akademik çalışmalarında dikkat çeken bir başka husus da âyetleri yorumlarken tefsir geleneğini neredeyse bütünüyle göz ardı etmesidir. Tespit edilebildiği kadarıyla yazar, ilgili âyetleri evrimi destekler mahiyette yorumlarken neredeyse hiçbir tefsir ve diğer ilgili kaynaklara başvurmamaktadır. Fakat ilgili kaynaklarda kendisinin görüşüne denk düşen bir bilgi varsa o kaynağa referans verebilmektedir. Müellifin bu tavrı ona, söz konusu âyetlere dilediği gibi mana verme ve yorumlama keyfiyeti getirmiştir. Bu durum da birçok hatalı çeviri ve yorumun üretilmesine neden olmuştur.

Kaynakça

- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfehres*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1996.
- Akgül, Ramazan. *Yeni İlm-i Kelâm Bağlamında Darwinizm'e Yazılan Reddiyeler*. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Ateş, Süleyman. "Kur'ân-ı Kerim'e Göre Evrim Teorisi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XX* (1975), 127-146.
- Bakkal, Ali. "Nefs-i Vâhide Nedir?" *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2022), 108-132.
- Bayati, Ahmet Teil. "Mevkifu Mustafa Sabri min Nazariyyeti Darwin = Mustafa Sabri ve Darwin'in Evrim Kuramı". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi IX/1* (2023), 15-30. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2023.9.1.02>
- Bayrakdar, Mehmet. "Kınalızâde Ali Efendi ve Evrim Fikri". *Uluslararası Kınalızâde Ailesi Sempozyumu*, 31-37. Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2012.
- Bayrakdar, Mehmet - Vural, Mehmet. "Cahız ve Biyolojik Evrimciliğin Doğuşu". *Kelâm Araştırmaları Dergisi Kader X/1* (2012), 117-126.
- Begavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed. *Meâlimü't-tenzîl fi tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Abdürrezzâk el-Mehdî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1999.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl (Tefsîrü'l-Beyzâvî)*. ed. Muhammed Abdurrahman el-Mer'âşlî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418.
- Bulaç, Ali. *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Meal ve Sözlük)*. İstanbul: Bakış Yayınları, ts.
- Çıtır, Aslan. "Kur'ân'ın Müheyminliğinde İlâhî Vahiylere Korunmuşluğu Üzerine". *Eskiyeini* 46 (2022), 305-335. <https://doi.org/10.37697/eskiyeini.957254>
- Demir, Remzi - Yurtoğlu, Bilal. "Unutulmuş Bir Osmanlı Düşünürü Hoca Tahsin Efendi'nin Târîh-i Tekvîn Yâhûd Hilkat Adlı Eseri ve Haeckelci Evrimciliğin Türkiye'ye Girişi". *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi I/2* (2001), 166-196.
- Demirci, Osman. "Modern Evrim Teorisinin Muhammed İkbâl'in Düşüncelerindeki Rolü Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım" *Kelâm Araştırmaları Dergisi Kader XIX/2* (2021), 727-756. <https://doi.org/10.18317/kaderdergi.1008861>
- Doko, Enis. "Islam and Evolution: A Defense = İslam ve Evrim: Bir Savunma". *Kelâm Araştırmaları Dergisi Kader XIX/3* (2021), 899-913. <https://doi.org/10.18317/kaderdergi.1011590>
- İmâdî, Ebüssuûd, Muhammed b. Muhammed. *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- İmâdî, Ebüssuûd, Muhammed b. Muhammed. *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Ebüssuûd, Muhammed b. Muhammed İmâdî, İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Azim Yayınları, ts.
- Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed. *el-Müzekker ve'l-mü'ennes (Kitâbü't-tezkîr ve't-te'nîs)*. thk. Muhammed Abdülhâlik Uzayme. 2 Cilt. Lecnetü İhyâi't-Türâs, 1981.

- Erten, Murat. "İbn Haldûn'da Varlık ve İnsanın Evrimi". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* XXI (2019), 59-79. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.602188>
- Ezdî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd. *Cemheratü'l-luga*. thk. Remzî Munîr Ba'lebekkî. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1987.
- Ferâhîdî, Ebû Abdurrahman el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitâbü'l-ayn*. thk. Mehdî el-Mahzûmî - İbrâhîm es-Sâmerrâî. 8 Cilt. b.y.: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.
- Gördük, Yunus Emre. "Elmalılı Hamdi Hz. Âdem'in Evrimle Yaratıldığını mı Söylüyor? (Süleyman Ateş'in İddiası Üzerine Bir İnceleme)". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42 (Ocak 2019), 27-42.
- Güllüce, Veysel. "Canlıları Evrimci Bakış Açısıyla Okumanın Kur'an Işığında Değerlendirilmesi", III. Uluslararası Bilimler Işığında Yaratılış Kongresi Bildiriler Kitabı II. ed. Mehmet Hakkı Alma, 2/1039-1045. Iğdır: Iğdır Üniversitesi, 2019.
- Güllüce, Veysel. "Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretlerine İsnat Edilen Evrim Görüşlerinin Değerlendirilmesi". *Bütün Yönleriyle Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri Sempozyumu*, ed. Cengiz Gündoğdu. 219-227. Erzurum, y.y. 2012.
- Hicâzî, Muhammed Mahmûd. *et-Tefsîrû'l-vâzih*. Beyrut: Dâru'l-Ceylî'l-Cedîd, 10. Basım, 1413.
- İbanoğlu, Fulya. "Akseki'nin Biyolojik ve Sosyal Evrim Yaklaşımı: 'Beşeriyetin Kaynağı Hz. Âdem ise Kemâl-i Medeniyet Niçin Muhal Olsun?'" *Ahmet Hamdi Akseki (Sempozyum)*, 463-468. Antalya, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: ed-Dâru't-Tûnûsiyye li'n-Neşr, 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib. *el-Muharrarü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. ed. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1422.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dâru's-Sadr, ts.
- İbnü'l-Mübârek, Ebû Abdurrahmân Abdullâh. *Müsnedü'l-İmâm Abdullâh b. Mübârek*. ed. Subhî el-Bedrî es-Sâmîrâî. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1408.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdülmelik. *Letâifü'l-işârât*. ed. İbrahim el-Besyûnî. Mısır: el-Heyetü'l-Mısıriyyetü'l-Âmmetü li'l-Küttâb, 3. Basım, ts.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vilâtü'l-Kur'an*. thk. Bekir Topaloğlu. İstanbul: Dâru'l-Mîzân, 2007.
- Merâgî, Ahmed b. Mustafa. *Tefsîrû'l-Merâgî*. 30 Cilt. Mısır: Şeriketü Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhû, 1. Basım, 1946.
- Mevdûdî, Ebü'l-A'lâ. *Tefhîmü'l-Kur'an*. çev. Muhammed Han Kayani vd. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
- Muhammed Esed. *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*. çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk. Ankara: İşaret Yayınları, 2002.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. ed. M. Fuâd Abdülbâkî. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Kahire: Matbaatü İsa el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâhû, 1374-75/1955-56.
- Okcu, Abdulmecit. "Kur'an ve Evrim Açısından Canlıların Oluşumu". *EKEV Akademi Dergisi* XVII/56 (2013), 151-177.
- Öktem, Ülker. "Darwin'in Evrim Kuramı'nın Tanzimat'taki Etkileri". *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 11 (2011), 1-24.

- Özdemir, Ahmet. “Kur’ân ve Bazı Âlimleri Açısından Yaratılış ve Evrimci Görüş”. *BİDER: Bitlis İslamiyat Dergisi* II/1 (2020), 61-76.
- Özgökman, Fatih. “Evrım Teorisi Tanrı İnancını Dışlar mı?” *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* I/1 (Ocak 2012), 41-60.
- Özgökman, Fatih. “Yaşamın Kökeni, Evrim ve Tanrı”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* LIV/2 (2013), 49-76. https://doi.org/10.1501/İlhak_0000001390
- Râzî, Fahrreddîn. *Mefâtihu’l-gayb*. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1999.
- Soysal, Esra Kartal. “Teoman Duralı’nın Darvıncı Evrim ve Darwinizm Eleştirisi”. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2023), 42-61. <https://doi.org/10.34085/buifd.1264003>
- Süleymân, Mukâtil b. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. ed. Abdullah Mahmûd Şehhâte. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâs, 1. Basım, 1423.
- Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Bağdâdî et-. *Câmiu’l-beyân an te’vili’ âyi’l-Kur’ân*. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir. 24 Cilt. Mekketü’l-Mükerreme: Dâru’t-Terbiyeti ve’t-Türâs, ts.
- Tilci, Önder. *Charles Darwin ve Herbert Spencer’da Evrim, Ahlak ve Toplum Düşüncesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Vâhıdî, Ebû’l-Hasan Alî b. Ahmed b. Muhammed. *et-Tefsîrü’l-basît*. ed. Risâletü Doktorâde bi-Câmiati’l-İmâm Muhammed b. Suûd. 25 Cilt. b.y. ‘İmâdetü’l-Bahsi’l-İlmiyyi-Câmiatü’l-İmâm Muhammed b. Suûd’i-İslâmiyye, ts.
- Yakıt, İsmail. “Darwin’den Önce İslam Düşünürlerinde Evrimle İlgili Fikirler”. *Felsefe Arkivi (Dergi)* 24 (1984), 101-122.
- Yakıt, İsmail. “Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın Evrimle İlgili Görüşlerinin Analizi”. *Türk-İslam Düşünce Tarihinde Erzurum Sempozyumu* II. 179-189. Erzurum: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2007.
- Yakıt, İsmail. “Kur’an’da Hz. Adem”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 [Kuruluşunun 700. Yılında Osmanlı Özel Sayısı] (1999), 1-18.
- Yakıt, İsmail. “Kur’an’da İnsanın Yaratılışı ve Evrimi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1998), 1-16.
- Yakıt, İsmail. *Kur’an’ı Hakim Meâli-Semantik Analizli Açıklamalı ve Yorumlu*. İstanbul: Ötüken, 4. Basım, 2024.
- Yakıt, İsmail. *L’attitude du christianisme et de L’Islam en face du Darwinisme(positions exegetiques) / Darwinizm karşısında Hıristiyanlık ve İslam’ın tutumu (kutsal kitapların yorumları açısından)*. Paris: Université de Paris-Sorbonne, Doktora Tezi, 1979.
- Yakıt, İsmail. “Mevlâna’ya Göre Hayatın Evrimi”. 2. *Millî Mevlânâ Kongresi*, 41-56. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, 1987.
- Yakıt, İsmail. “Yaratılış ve Evrim Konusunda Türkçe Kur’an Meallerindeki Tercüme Hataları”. *Kur’an Mealleri Sempozyumu* II. ed. Ömer Dumlu ve dv. 229-236. İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Yılmaz, Muhammed. “Âdem ile Havva’nın Yeryüzünde İşledikleri İddia Edilen İlk Günah: Şirk (A’râf Sûresi, 189-190. Âyetler Bağlamında)”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2015), 65-101.
- Zeccâc, Ebû İshak İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl. *Me’âni’l-Kur’ân ve i’râbühû*. thk. Abdülcelîl Abduh Şelbî. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü’l-Kütub, 1988.

Zeccâc, Ebû İshak İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl. *Tefsîru esmâillâhi'l-hüsnâ*. ed. Ahmed Yûsuf Dikâk. b.y.: Dâru's-Sekâfeti'l-Arabiyye, ts.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâik-i gavâmîdi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vil*. thk. Muhammed Bâsil Uyûnü's-Sevd., Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 3. Basım, ts.

Etik Beyan / Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s)

İdris Sami SÜMER

Finansman / Funding

Yazar bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The author acknowledges that received not external funding support of this research.

Çıkar Çatışması / Competing Interests

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler / The author declares that he has no competing interests.